

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง พิธีกรรมศพของชาวไทยเชื้อสายจีนในจังหวัดชลบุรี ผู้ศึกษาได้ใช้เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และแนวคิดทฤษฎี ดังนี้

1. เอกสารเกี่ยวกับจังหวัดชลบุรี
2. เอกสารเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชาวจีนในจังหวัดชลบุรี
3. ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม
4. แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อ
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารเกี่ยวกับจังหวัดชลบุรี

ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดชลบุรี

ชลบุรี เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของประเทศไทย หรือริมฝั่งทะเลด้านตะวันออกของอ่าวไทย มีประวัติความเป็นมาค่อนข้างเก่าแก่อยู่ในราวสมัยทวารวดีหรือสมัยขอม นั่นเอง เขตจังหวัดชลบุรีมีเมืองเกิดขึ้นในสมัยนั้น 3 เมืองด้วยกัน คือ เมืองพญาแร่ อยู่ในเขตอำเภอบ่อทอง เมืองพระรถอยู่ในเขตอำเภอนันทนิคม และเมืองศรีพโลอยู่ในเขตอำเภอเมืองชลบุรี เมือง 3 เมืองนี้มีความสำคัญเกี่ยวข้องกันคือ เมืองพญาแร่วัดคู่กับเมืองพระรถโดยคลองหลวง ปัจจุบันคลองยังอยู่ และเป็นคลองสายที่สำคัญและยาวที่สุดของจังหวัดชลบุรี

การทำนาในอำเภอนันทนิคม และอำเภอบานทองอาศัยน้ำจากคลองนี้ ซึ่งมีแควหลายแคว แควใหญ่ที่สุด คือ แควที่เกิดจากทิวเขาป่าแดง ไหลผ่านตลาดอมพูน และเมืองพระรถติดต่อกับเมืองศรีพโลทางถนน (ปัจจุบันแควถนนยังมีอยู่) จากการสันนิษฐานโดยอาศัยหลักฐานทางโบราณสถานและลักษณะทางภูมิศาสตร์ประกอบกัน เมืองโบราณทั้งสามเมืองนี้น่าจะเกิดขึ้นก่อนหลังกันไม่นานนัก กล่าวคือ เมืองพญาแร่เกิดขึ้นก่อนจากนั้นเมืองพระรถเกิดขึ้นในระยะต่อมา จากนั้นเมืองศรีพโลก็เกิดขึ้นตามมา และต่อมาก็กลายเป็นจังหวัดชลบุรี ซึ่งมีอาณาเขตของเมืองโบราณทั้งสามรวมกันเป็นพื้นที่ของจังหวัดชลบุรีในปัจจุบัน

ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของจังหวัดชลบุรี

เมืองชลบุรีตามทำเนียบศักดินาหัวเมือง มหาศักราช 1298 (พ.ศ. 1919) ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราช (ขุนหลวงพะงั่ว) เมืองชลบุรีมีฐานะเป็นเมืองจัตวา ผู้รักษามีบรรดาศักดิ์

และราชทินนามว่า ออกเมืองชลบุรีศรีมหาสมุทร ศักดินา 2,400 ไร่ ขึ้นประแดงอินทปัญญาชัย

หนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า กล่าวว่า เมืองชลบุรีเป็นเมืองส่วยไม้แดง ในปี พ.ศ. 1927-1929 พระยากัมพูชาลอบยกกำลังเข้ามากวาดต้อนผู้คนชาวเมืองชลบุรีและจันทบุรีไปกัมพูชาได้ประมาณ 6-7 พันคน

ในปี พ.ศ. 2309 ขณะที่กรุงศรีอยุธยาถูกพม่าโอบล้อมอยู่ กรมหมื่นเทพพิพิธ ซึ่งเป็นพระเจ้าลูกยาเธอในพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศแต่ถูกเนรเทศไปอยู่ลังกา ได้เสด็จกลับมาและมาเกลี้ยกล่อมรวบรวมชายฉกรรจ์ทางหัวเมืองภาคตะวันออก ซึ่งได้แก่ เมืองจันทบุรี ระยอง บางละมุง ชลบุรี ฉะเชิงเทรา และปราจีนบุรี เข้าร่วมในกองทัพของกรมหมื่นเทพพิพิธเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งเมืองในแถบนี้แทบจะกลายเป็นเมืองร้าง กองทัพของกรมหมื่นเทพพิพิธรวบรวมไพร่พลได้ประมาณ 2,000 คน ยกไปตั้งมั่นอยู่ที่ปราจีนบุรีแล้วจึงมีหนังสือไปกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเอกทัศ ณ กรุงศรีอยุธยาขออาสาป้องกันพระนคร แต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเอกทัศทรงมีพระดำริว่า กรมหมื่นเทพพิพิธเป็นคนมักใหญ่ใฝ่สูงจนถูกเนรเทศไปแล้วครั้งหนึ่ง การที่มาเรียกระดมผู้คนเข้าเป็นกองทัพโดยพลการในครั้งนี้เป็นการกระทำผิดกฎหมายเหี้ยมโหด จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกกองทัพจากอยุธยาไปปราบกรมหมื่นเทพพิพิธ เกิดการต่อสู้กันจนย่อยยับทั้งสองฝ่าย จากนั้นพม่ายังส่งกองทัพออกมาโจมตีกองทัพของกรมหมื่นเทพพิพิธซึ่งบอบช้ำอยู่แล้วจนแตกกระจายไป เหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้เมืองฉะเชิงเทราและเมืองชลบุรีกลายเป็นเมืองร้างอยู่ระยะหนึ่ง (กรมศิลปากร, 2483, หน้า 6-8)

ในวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2310 ก่อนกรุงศรีอยุธยาจะเสียให้แก่พม่าประมาณ 2 เดือน สมเด็จพระเจ้าตากสิน เมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นพระยาวชิรปราการ ได้พาสมัครพรรคพวกทหารไทย-จีนประมาณ 1,000 คน ตีฝ่าวงล้อมของพม่าออกจากกรุงศรีอยุธยา มาหากำลังสนับสนุนทางหัวเมืองตะวันออก ในครั้งนั้นพระองค์ได้เสด็จจากกรุงศรีอยุธยาหยุดพักแรมที่บ้านพรานนก มีนายกองช้างเมืองนครนายกเข้ามาสวามิภักดิ์ นำช้างพลาย 5 เชือก ช้างพัง 1 เชือก มามอบให้ก่อนที่จะเดินทางต่อไป วันพุธขึ้น 8 ค่ำเดือนยี่ สมเด็จพระเจ้าตากสินยกทัพมาถึงตำบลหนองไม้ซุง แขวงเมืองนครนายก ประทับแรมระหว่างทางในเขตเมืองนครนายก 2 วันจึงถึงบ้านนาเรียง ต่อจากนั้นอีกหนึ่งวันจึงถึงเมืองปราจีนบุรี ข้ามด่านกบเจาะแล้วจึงหยุดพักหาอาหารทางปากตะวันออก จากนั้นจึงยกทัพข้ามทุ่งवलลงได้ผ่านเมืองฉะเชิงเทรา ได้ปะทะกับทหารพม่าที่ยกมาตั้งที่บริเวณปากน้ำโจ้โล้ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา หลังจากนั้นพระองค์ได้เสด็จผ่านบ้านพานทอง ตำบลคอนหัวล่อ บ้านอุ้มตะเกา หนองไม้แดง เขาพระบาท บางปลาสร้อย (เมืองชลบุรี) แต่ชลบุรีในขณะนั้นมีสภาพเหมือนเมืองร้างจึงเสด็จไปประทับแรมที่พัทยา รุ่งขึ้นจึงเสด็จต่อไปจอมเทียนประทับแรมอีกหนึ่งคืน แล้วเสด็จต่อไปประทับแรมที่ทุ่งไก่อเดียและสัตหีบ ประทับแรม

อีกแห่งละหนึ่งคืน จากนั้นเสด็จต่อไปยังจังหวัดระยอง (กรมศิลปากร, 2512, หน้า 2-8)

ในขณะที่ประทับแรมอยู่ในเขตจังหวัดระยองเพื่อกำลังสนับสนุนนั้น ได้ปะทะกับกำลังของขุนรามหมื่นช่อง (หมื่นส้อง) แห่งเมืองระยอง กำลังของขุนรามหมื่นช่องสู้ไม่ได้แตกออกเป็น 2 หน่วย หน่วยหนึ่งขุนรามหมื่นช่องคุมไปตั้งมั่นอยู่ระหว่างเมืองระยองกับจันทบุรี ส่วนอีกหน่วยหนึ่งนายทองอยู่ นกเล็ก (บางแห่งเรียกว่า นายทองอยู่ นกน้อย) คุมมาตั้งช่องสูมอยู่ที่บางปลาสร้อย สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงยกกำลังไปปราบขุนรามหมื่นช่องได้ แล้วจึงเสด็จวกกลับมาชลบุรีเพื่อปราบปรามนายทองอยู่ นกเล็ก

กองทัพของสมเด็จพระเจ้าตากสินหยุดประทับแรมอยู่ที่บ้านหนองมน แล้วให้ทหารไปสอดแนมได้ความว่า นายทองอยู่ นกเล็กอยู่ที่บางปลาสร้อยจริง จึงรับสั่งให้เตรียมกำลังทหารและอาวุธให้พร้อม แล้วเสด็จนำทัพเข้าไปหยุดประทับ ณ วัดหลวง (วันใหญ่อินทารามในปัจจุบัน) มีรับสั่งให้นายบุญรอด แขนอ่อน นายจัน บ้านค่าย ซึ่งเป็นเพื่อนกับนายทองอยู่ นกเล็ก ไปเจรจากับนายทองอยู่ นกเล็ก ในที่สุดนายทองอยู่ นกเล็ก ก็มาเข้าเฝ้า ณ วัดหลวงและถวายสัตย์ว่าจะสวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินแล้วนำเสด็จเข้าเมืองชลบุรี เสด็จประทับอยู่ ณ เก๋งจีน จากนั้นจึงนำเสด็จขึ้นหลังช้างเสด็จเลียบเมืองชลบุรี (หมู่บ้านที่ใกล้ ๆ กับวัดใหญ่ที่พระองค์ประทับไพร่พลเรียกว่า หมู่บ้านในค่าย สะพานหัวค่าย) สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้นายทองอยู่ นกเล็ก เป็นพระยาอนุราชบุรีศรีมหาสมุทร ตั้งขุนหมื่นกรมการตามฐานศักดิ์เมืองชลบุรี แล้วพระราชทานราโชวาทสั่งสอน

นอกจากนั้นยังพระราชทานเงิน 2 ชั่ง ไว้สำหรับให้ความช่วยเหลือแก่สมณะและราษฎรผู้ยากไร้ขาดแคลนด้วยข้าวปลาอาหาร และตรัสสั่งให้ให้ความช่วยเหลือแก่ราษฎรที่จะกลับมาตั้งบ้านเรือนทำมาหากินในเมืองชลบุรี หากผู้ใดมีน้ำใจจะช่วยงานของพระองค์ก็ให้ช่วยส่งคนเหล่านั้นไปให้ถึงพระองค์ด้วย เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินจัดการเรื่องทางชลบุรีเรียบร้อยแล้ว พระองค์จึงเสด็จนำทัพกลับไปจังหวัดระยองแล้วเดินทัพต่อไปถึงเมืองจันทบุรี

ทางฝ่ายนายทองอยู่ นกเล็ก เมื่อได้รับพระมหากรุณาหมายให้ช่วยรักษาเมืองชลบุรีในระยะแรก ๆ ก็ตั้งใจปฏิบัติตามพระบัญชาของสมเด็จพระเจ้าตากสิน แต่ต่อมาก็กลับใจไปร่วมมือกับพวกโจรสลัดสร้างความเดือดร้อนให้แก่ราษฎร ทั้งยังคอยขัดขวางมิให้ผู้ใดไปสมัครเข้ากองทัพของสมเด็จพระเจ้าตากสินอีกด้วย เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินเสด็จยกกองทัพเรือจากจันทบุรีเพื่อกลับไปกอบกู้กรุงศรีอยุธยา ระหว่างทางได้ทรงตรวจและกวาดล้างโจรสลัดชายฝั่งทะเลตะวันออกเรื่อยมาจนถึงชลบุรี ทรงทราบข่าวว่านายทองอยู่ นกเล็ก และสมัครพรรคพวกประพฤติการร้ายต่าง ๆ จึงโปรดฯ ให้ปลดนายทองอยู่ นกเล็กและสมัครพรรคพวกออกจากตำแหน่ง

ตอนปลายสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงแต่งตั้งให้บุตรเจ้าพระยาจักรี (หมุด) หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า เจ้าพระยาจักรีแขก เป็นผู้รักษาเมืองชลบุรี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานุพิตนภานุวงศ์วรเดชทรงสันนิษฐานว่า บุตรของเจ้าพระยาจักรีที่สมเด็จพระเจ้าตากสินโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้รักษามืองชลบุรีในครั้งนั้นชื่อ หวัง (หวัง สมุทรานนท์)

ตระกูลสมุทรานนท์เป็นตระกูลที่สำคัญตระกูลหนึ่งของจังหวัดชลบุรี มีบทบาทในการปกครองเมืองชลบุรีต่อมาถึง 4 ช่วงชั้นบุคคล ต้นตระกูลคือเจ้าพระยาจักรี (หมุด หรือหมะหมุด) หลานปู่ของเจ้าพระยาราชบัลลังก์ (หะซัน) อดีตแม่ทัพเรือในสมัยกรุงศรีอยุธยา บิดาคือขุนลักขมมะนา ได้นำมะหมุดเข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. 2275-2301) เป็นมหาดเล็กรุ่นพี่ของสมเด็จพระเจ้าตากสินและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเอกทัศนี้ ท่านมะหมุดมีบรรดาศักดิ์เป็น หลวงศักดิ์นายเวร มหาดเล็ก หรือหลวงนายศักดิ์ ได้รับพระบรมราชโองการให้เรียกเก็บและรวบรวมเงินช่วยสาอากรต่าง ๆ ทางหัวเมืองชายทะเลภาคตะวันออก ได้แก่ ชลบุรี บางละมุง ระยอง จันทบุรี และตราด เอามาใส่ท้องพระคลังมหาสมบัติไว้ใช้ในยามฉุกเฉิน เพราะขณะนั้นพม่าเริ่มโจมตีและโอบล้อมกรุงศรีอยุธยา เมื่อหลวงนายศักดิ์รวบรวมเงินช่วยสาอากรได้เรียบร้อย และกำลังเตรียมตัวจะขนเงินลงเรือกลับพระนครศรีอยุธยา ก็พอดีได้รับข่าวว่ากรุงศรีอยุธยาแตกเสียแล้วตั้งแต่วันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2310 ประกอบกับเวลานั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงยกกำลังมาตั้งมั่นอยู่ที่เมืองจันทบุรี หลวงนายศักดิ์จึงได้มอบเงินช่วยสาอากรที่รวบรวมมาได้ นับว่าเป็นจำนวนเงินถึง 320 ชั่ง ให้แก่สมเด็จพระเจ้าตากสินเพื่อใช้จ่ายเป็นทุนเริ่มแรกในการกอบกู้กรุงศรีอยุธยา

ท่านหวัง เมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองชลบุรีเป็นผู้มีความสามารถทั้งในด้านการปกครอง และการเดินเรือทะเลขนาดใหญ่ มักเดินเรือลาดตระเวนตามชายฝั่งทะเลเพื่อดูแลความสงบเรียบร้อยของเมืองชลบุรีอยู่เสมอ เคยร่วมมือกับพระราชกัณติสงครามเจ้าเมืองบางละมุง และเจ้าเมืองระยองช่วยกันปราบปรามโจรสลัดหลายครั้ง (ภารดี มหาขันธ์, 2550, หน้า 47-49)

จังหวัดชลบุรียุคปรับปรุงประเทศ

จังหวัดชลบุรีได้รับความสนใจจากผู้ปกครองมากขึ้นในยุคปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตก (ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา) ทั้งนี้คงจะเนื่องมาจากการเปิดประเทศติดต่อการค้าขายกับต่างประเทศอย่างกว้างขวาง ทำให้จังหวัดชลบุรีเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวต่างประเทศ เพราะเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเส้นทางทางการค้าทางทะเลระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ ประกอบกับชายฝั่งทะเลของจังหวัดชลบุรีมีลักษณะเป็นผืนน้ำชอกเป็นส่เหลี่ยมเข้าไปในผืนแผ่นดินแล้ว โอบแผ่นดินหักเป็นมุมฉากออกไปทางตะวันออกด้านเมืองระยองซึ่งเป็นตัว

ทะเลใหญ่ ทะเลด้านชลบุรีเป็นทะเลหน้าในคลื่นลมค่อนข้างสงบ อยู่ไม่ห่างไกลจากกรุงเทพมหานครมากนัก จึงเป็นที่จอดพักเรือสินค้าที่ไปมาค้าขายกับราชอาณาจักรไทยตั้งแต่ครั้งอดีต กล่าวคือ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ชายทะเลแถบบ้านศรีพโล ตำบลหนองไม้แดงก็เป็นที่ยอดพักเรือสินค้าที่ไปมาค้าขายก่อนเข้าหรือเพิ่งออกจากสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา

ต่อมาการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติทำให้ชายฝั่งทะเลแถบบ้านศรีพโลไม่เหมาะที่จะเป็นท่าเรืออีกต่อไป เพราะชายฝั่งทะเลดังกล่าวตื้นเขินเนื่องจากการทับถมของเลนที่ถูกกระแสน้ำพัดพามาจากปากแม่น้ำบางปะกง ท่าจอดพักเรือสินค้าจึงย้ายจากศรีพโลไปบางปลาสร้อย ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง บางปลาสร้อยก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกับบ้านศรีพโล ท่าจอดเรือจึงขยายไปทางอ่างศิลา และเกาะสีชังในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (การดี มหาจันทร์, 2544, หน้า 57)

การที่เมืองชลบุรีเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเลอยู่ไม่ห่างไกลจากกรุงเทพฯ มากนัก มีอากาศดี การเดินทางสะดวก และเป็นที่รู้จักของชาวต่างประเทศที่เข้ามาในเมืองไทย ชลบุรีจึงเป็นสถานที่ที่ชาวต่างประเทศ (ชาวตะวันตก) นิยมเดินทางมาท่องเที่ยว พักผ่อน ดาอากาศ และพักผ่อนจากการเจ็บป่วย ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2381 (ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) หมอบรัดเลย์มิชชันนารีชาวอเมริกัน ซึ่งเข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์ในกรุงเทพฯ ในสมัยนั้นได้เดินทางมาเที่ยวทะเลแถบบางปลาสร้อย อ่างศิลา แล้วขึ้นบกเดินทางต่อไปทางเขาเขียวซึ่งอยู่ทางด้านหลังบางพระเข้าไป หมอบรัดเลย์บันทึกถึงการท่องเที่ยวครั้งนั้นไว้ว่าสนุกเพลิดเพลินมาก กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ด้านหลังบางปลาสร้อยกับเขาเขียว และกล่าวถึงชาวจีนที่มาทำไร่ครามอยู่แถบนั้น นอกจากชาวตะวันตกแล้ว ชนชั้นเจ้านายของไทยก็นิยมไปพักผ่อนตากอากาศชายทะเลพักผ่อนจากการเจ็บป่วยที่ชลบุรีด้วยเช่นกัน (การดี มหาจันทร์, 2550, หน้า 83)

นอกจกชลบุรีจะเป็นเมืองท่าและเมืองตากอากาศแล้ว ชลบุรียังเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรทางธรรมชาตินานาชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าไม้กระยาเลย ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ชลบุรีเป็นเมืองส่วยไม้แดง ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการได้ขอสัมปทานทำป่าไม้กระยาเลยที่ศรีราชา (ที่รู้จักกันดีในสมัยต่อมาว่า บริษัทศรีมหาราชา) ในปี พ.ศ. 2440

การยุบรวมเมืองชลบุรี เมืองพนัสนิคม และเมืองบางละมุงเป็นเมืองชลบุรี

ก่อนปี พ.ศ. 2437 หัวเมืองชั้นใน ชั้นนอก และเมืองประเทศราชแยกสังกัดอยู่กับ

หน่วยงาน 3 หน่วย คือ กลาโหม มหาดไทย และกรมท่า (กรมพระคลัง) ในเดือนธันวาคม พ.ศ.

2437 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศจัดป็นหน้าที่กระทรวงกลาโหมกับกระทรวงมหาดไทย ให้บรรดาหัวเมืองชั้นใน ชั้นนอก และเมืองประเทศราช

ที่สังกัดกระทรวงกลาโหม และกรมท่า มาขึ้นกับกระทรวงมหาดไทยเพียงกระทรวงเดียว แล้วโอนงานอื่น ๆ ที่ควรเป็นงานของกระทรวงกลาโหม กระทรวงพระคลัง ฯลฯ จากกระทรวงมหาดไทยไปสังกัดตามกระทรวงที่มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนั้น ๆ โดยตรง

การดำเนินการปฏิรูประเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาคเริ่มต้นด้วย การวางแผนปรับปรุงหน่วยงานบริหารราชการส่วนภูมิภาค โดยกำหนดรูปแบบให้คล้ายคลึงกับแบบแผนที่มีอยู่เดิมให้มากที่สุด กล่าวคือ มีการแบ่งเขตการปกครองเป็นหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เมือง (จังหวัด) แล้วจัดเป็นหน่วยเพิ่มเติมขึ้นอีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า มณฑลเทศาภิบาล เป็นหน่วยราชการที่เพิ่มเติมขึ้นเพื่อแก้ปัญหาระบบอำนวยการควบคุม และเพิ่มประสิทธิภาพในการติดต่อสื่อสารระหว่างรัฐบาลกลางกับหัวเมืองนอกราชธานี รูปแบบการปกครองส่วนภูมิภาคที่กำหนดให้มีสาขาของกระทรวงใหญ่ในนครหลวง รับผิดชอบดูแลกิจการของตนในส่วนภูมิภาค บริหารราชการส่วนภูมิภาคที่รวบเอาหัวเมืองหลาย ๆ เมืองเข้าด้วยกัน มากน้อยต่างกันตามความสะดวกในการปกครองของข้าหลวงเทศาภิบาล จากประกาศจัดป็นหน้าที่กระทรวงกลาโหมกับกระทรวงมหาดไทยในปี พ.ศ. 2437 มีผลทำให้เมืองชลบุรี เมืองพนัสนิคม เมืองบางละมุง ถูกโอนไปอยู่กระทรวงมหาดไทย และรวมอยู่ในมณฑลปราจีนบุรี (ภารดี มหาจันทร์, 2527, หน้า 63-67)

ในปี พ.ศ. 2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ เป็นกฎหมายปกครองสมัยใหม่ มีการจัดหน่วยบริหารที่เรียกว่าเมืองเสียใหม่ เปลี่ยนสถานภาพของความเป็นข้าราชการใหม่ กล่าวคือ ให้ข้าราชการหัวเมืองทุกคนเข้ารับราชการโดยยึดถือความรู้ความสามารถเป็นเกณฑ์ และอยู่ในบังคับบัญชาของข้าราชการส่วนกลาง รัฐบาลกลางเป็นผู้ให้เงินเดือน เป็นผู้แต่งตั้ง โยกย้าย เลื่อนชั้น และถอดถอน ข้าราชการทุกคนต้องปฏิบัติราชการอยู่ภายในขอบเขตของกฎหมายและข้อบังคับอย่างเคร่งครัด ปฏิบัติงานในสำนักงาน มีเวลาราชการที่จะให้บริการแก่ประชาชน (ซึ่งตามระบบกินเมืองที่ใช้อยู่เดิมมีการสืบสกุลทางการเมือง (รับราชการ) ไม่มีเงินเดือน ไม่มีสำนักงาน ทำงานที่บ้าน มีรายได้จากค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ได้เกณฑ์ใช้แรงงานไพร่ และทรัพย์สินของจากราษฎรในปกครอง) ทำให้หน่วยงานราชการบริหารระดับเมืองเป็นตัวแทนที่แท้จริง ซึ่งจะบริหารราชการแก่รัฐอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย และเป็นเครื่องมือในการบริหารราชการส่วนภูมิภาคระดับรองลงไปอีกได้ (ภารดี มหาจันทร์, 2550, หน้า 106)

สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของเมืองชลบุรี

นอกจากสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจะทรงตรวจการก่อสร้างอาคารว่าการของส่วนราชการต่าง ๆ ในเมืองชลบุรีแล้ว พระองค์ยังทรงตรวจดูจำนวนข้าราชการ จำนวนประชากรชายหญิง จำนวนครัวเรือน จำนวนพาหนะ และสัตว์พาหนะ ตลอดจนผลประโยชน์แผ่นดินที่เก็บได้

และทรงมีพระวินิจฉัยว่าควรปรับปรุงแก้ไขระบบบริหารราชการในเมืองชลบุรีให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจของเมืองชลบุรี เพื่อจะได้ไม่เป็นภาระแก่ราชการส่วนกลางมากนัก ในด้านการศึกษาของเมืองชลบุรี เดิมมีโรงเรียนของพระชลโปมคุณอยู่แห่งหนึ่ง ต่อมาพระยาชลบุรานุรักษ์ให้จัดขึ้นที่วัดคันสน อีกแห่งหนึ่ง เพื่อให้เป็นที่เล่าเรียนของบุตรหลานข้าราชการ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีวินิจฉัยว่ามีประโยชน์

การเปิดพื้นที่เพื่อทำไร่อ้อยและผลิตน้ำตาลทรายแดง

ในวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2443 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จทรงม้าไปตรวจพื้นที่ที่ช่องมะเฟืองเขาเขียว ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองชลบุรีไปทางตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 10 กิโลเมตร พื้นที่ดังกล่าวเดิมเป็นป่าทึบ ไม่มีผู้คนกล้าเข้าไปอยู่อาศัยเพราะกลัวไข้ป่า จนเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2438 เป็นต้นมา จึงมีคนเข้าไปถางป่าเพื่อทำไร่อ้อย และตั้งโรงหีบอ้อยมากขึ้น โดยลำดับ ในช่วงเวลานั้นน้ำตาลทรายแดงเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญอย่างหนึ่งของเมืองชลบุรี สิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ ชาวเมืองชลบุรีผลิตแต่น้ำตาลทรายแดงไม่นิยมผลิตน้ำตาลทรายขาวเหมือนทางเมืองนครชัยศรี และเมืองราชบุรี เมื่อสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงได้ถามชาวบ้านถึงเหตุผลที่เป็นเช่นนั้นก็ได้คำตอบว่าเพราะน้ำตาลทรายแดงทำได้เร็วกว่าถึงแม้จะราคาถูกกว่าน้ำตาลทรายขาว แต่ไม่ต้องเสียเวลาและมีค่าใช้จ่ายมากเท่าทำน้ำตาลทรายขาว ทำน้ำตาลทรายแดงจึงได้กำไรมากกว่า ในปี พ.ศ. 2442 พระยาพิพัฒน์โกษาได้ส่งเครื่องจักรไอน้ำมาใช้หีบอ้อยในไรของท่านซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของเขาเขียว ต่อมาในปี พ.ศ. 2443 พระยาพิพัฒน์โกษายังรับจ้างหีบอ้อยของราษฎรอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียงด้วย กิจการของท่านดำเนินไปได้ด้วยดี

ตลาดเมืองชลบุรี

วันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2443 สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จกลับจากเขาเขียวแล้วเสด็จไปตรวจตลาดเมืองชลบุรี พระองค์บันทึกไว้ในจดหมายรายวันฯ ว่า ตลาดเมืองชลบุรีเป็นตลาดใหญ่ยาวประมาณ 400 เมตร เดิมสร้างเป็นโรงจากปลูกรุกเข้ามาจนเหลือถนนเป็นทางเดินแคบ ๆ ต่อมาเกิดไฟไหม้ พระยาหมืบาลบุรีรักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองชลบุรีจึงได้โอกาสขยายถนนให้กว้างขวางออกไปถึง 4 วา และแนะนำเจ้าของตลาดให้ปลูกใหม่ด้วยไม้จริง และมุงหลังคาด้วยสังกะสี แต่ราษฎรไม่ได้ไปเช่าขายของเพราะตั้งไกลจากโรงบ่อน (ในสมัยนั้นตลาดแพลงลอยตามหัวเมืองมักจะอยู่ใกล้ ๆ กับโรงบ่อน) ที่เมืองชลบุรีมีโรงบ่อนตั้งอยู่ในศาลเจ้า ซึ่งมีตลาดร้านชำและแพลงลอยตั้งรุ่งรังไปหมด จะทรงไล่ให้ไปขายในตลาดที่มีอยู่ก็เกรงจะเป็นที่เดือดร้อนแก่ราษฎรผู้ขายจึงมิได้รับสั่งให้มีการจัดการเรื่องนี้แต่ประการใด

ในส่วน of ศาลเจ้าซึ่งถูกไฟไหม้ไปเมื่อครั้งไฟไหม้ตลาดยังคงตั้งร้างอยู่ยังมิได้ซ่อมแซม สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพสอบถามดูได้ความว่า ศาลเจ้าเมืองชลบุรีมีผลประโยชน์มาก

เพราะตั้งมาก่อนที่จะมีคนเข้ามาอยู่อย่างหนาแน่น ตลาดยี่สานและโรงบ่อนก็ปลูกอยู่ในที่ของศาลเจ้า จึงเก็บค่าเช่าและผลประโยชน์ได้ปีละมาก ๆ แต่ไม่เคยนำรายได้มาเป็นประโยชน์แก่ชุมชนเลย ราษฎรที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียงจึงมีความเห็นว่าฝ่ายดูแลผลประโยชน์ของศาลเจ้าน่าจะนำเงินผลประโยชน์ที่เก็บได้มาซ่อมแซมศาลเจ้า แต่ทางพนักงานเก็บผลประโยชน์ของศาลเจ้าบอกว่าทางศาลเจ้ามีรายจ่ายมากกว่าผลประโยชน์ที่เก็บได้ จนกรรมการดำเนินศาลเจ้าต้องตกเป็นลูกหนี้

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีพระวินิจฉัยในเรื่องนี้ว่า เรื่องอย่างนี้ทางรัฐบาลควรที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย เพราะเจ้าไม่มีตัวตนและรักษาผลประโยชน์เองไม่ได้ ประโยชน์ของเจ้าเป็นสาธารณประโยชน์ ซึ่งรัฐบาลควรจะจัดการป้องกันมิให้เกิดการทุจริตขึ้น แต่การเข้าไปเกี่ยวข้องต้องระมัดระวังให้คนจีนเห็นความสุจริตในการเข้าไป ทรงพิจารณาเห็นว่าผู้ว่าราชการเมืองชลบุรีต้องคอยสดับรับฟังข้อขัดแย้งของกลุ่มผู้ได้ และกลุ่มผู้เสียผลประโยชน์เกี่ยวกับศาลเจ้านี้ให้รอบคอบ แล้วจึงตั้งกรรมการทั้งฝ่ายจีนและไทยขึ้นไต่สวน ส่วนการใช้จ่ายเงินผลประโยชน์ให้หัวหน้ากลุ่มคนจีนเสนอว่าควรจะใช้จ่ายอย่างไรจึงจะสมควร ส่วนผู้ที่เก็บผลประโยชน์ถ้าคนเดิมไม่น่าไว้วางใจ ก็ให้กลุ่มคนจีนที่ร่วมบริจาคปรึกษาหารือกัน คัดเลือกบุคคลที่เหมาะสมขึ้นมาใหม่ ให้มีการทำบัญชีไว้เพื่อตรวจสอบได้ด้วย (ภารดี มหาจันทร์, 2550, หน้า 108-111)

ชลบุรีหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

หลังจากคณะราษฎรได้ทำการปฏิวัติยึดอำนาจการปกครองประเทศจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และนำระบอบประชาธิปไตยมาใช้ในการปกครองประเทศ ตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ผู้ใช้อำนาจอธิปไตยเปลี่ยนจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และคณะเสนาบดีเป็นคณะรัฐมนตรี รัฐมนตรี สมาชิกสภา และศาล ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนตัวผู้ใช้อำนาจอธิปไตยแล้วแต่ระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินก็มิได้เปลี่ยนแปลงแตกต่างไปจากเดิมมากนัก ในส่วนของรูปแบบการปกครองท้องถิ่น คณะราษฎรได้นำหลักการปกครองท้องถิ่นแบบเทศบาล ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้คณะกรรมการร่างหลักการส่งให้กรมร่างกฎหมายเพื่อให้ตราออกมาเป็นพระราชบัญญัติการปกครองท้องถิ่น แต่ยังมีทันแล้วเสร็จ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2476 รัฐบาลคณะราษฎรจึงได้ประกาศ พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล (ภารดี มหาจันทร์, 2547, หน้า 86-87)

การเปลี่ยนแปลงด้านการคมนาคมชลบุรี

ในสมัยที่ยังไม่มีทางหลวงแผ่นดินติดต่อกับกรุงเทพฯ และจังหวัดต่าง ๆ จังหวัดชลบุรีติดต่อกับกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงโดยใช้เรือเดินทะเล ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ เป็นพาหนะ หรือแม้แต่ติดต่อกับบางพื้นที่ในจังหวัดเดียวกันก็ต้องใช้เรือเป็นพาหนะเช่นกัน เช่น การติดต่อกับอ่างศิลา บางแสน บางพระ ศรีราชา บางละมุง นาเกลือ สัตหีบ และบางปะกง

(ในสมัยนั้นบางปะกงเป็นอำเภออยู่ในจังหวัดชลบุรี)

ภายหลังการเปิดใช้สะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2475 รัฐบาลได้วางโครงการที่จะสร้างทางหลวงแผ่นดินเพื่อเชื่อมโยงพื้นที่ส่วนต่างๆ ของประเทศให้ติดต่อกันโดยทั่วถึง โครงการดังกล่าวกำหนดเป็นโครงการระยะยาวถึง 18 ปี โครงการ 18 ปีนี้จะเป็นโครงการย่อยมีกำหนด 5 ปี โครงการช่วง 5 ปีแรกกำหนดให้เริ่มในปี พ.ศ. 2479 และเสร็จสิ้นก่อนสงครามมหาเอเชียบูรพาจะเกิดขึ้น แต่โครงการระยะที่ 2 ต้องหยุดชะงักลงเนื่องจากสงครามดังกล่าว และได้รับการรื้อฟื้นขึ้นอีกหลังสงคราม

นอกจากแม่น้ำลำคลองและรถไฟจะเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญในการส่งเสริมอาชีพและสวัสดิภาพของราษฎรมาตั้งแต่อดีตแล้ว การสร้างทางหลวงแผ่นดินในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็มีประโยชน์ ทั้งในด้านการปกครอง การป้องกันราชอาณาจักร ส่งเสริมเศรษฐกิจ และเป็นเครื่องนำความสุขสมบูรณ์มาสู่ประชาชนได้อีกปัจจัยหนึ่ง

สินค้าที่สำคัญของจังหวัดชลบุรี นอกจากผลิตภัณฑ์จากทะเลแล้ว ยังมีน้ำตาลทรายแดง ซึ่งเป็นสินค้าที่ทำรายได้ให้กับจังหวัดชลบุรีเป็นจำนวนมาก การขนส่งน้ำตาลทรายแดงก่อนมีถนนเชื่อมโยงพื้นที่ส่วนต่างๆ ของจังหวัด และมีทางหลวงแผ่นดินเชื่อมกับกรุงเทพฯ และจังหวัดอื่น ๆ ใช้เกวียนบรรทุกจากโรงหีบอ้อยมาสู่ตลาดที่ตัวเมือง จากนั้นก็ส่งไปยังกรุงเทพฯ หรือต่างจังหวัดโดยทางเรือ

รัฐบาลไทยซึ่งมี จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีสมัยที่ 1 (พ.ศ. 2481-2487) ให้ความสำคัญกับการสร้างทางหลวงแผ่นดินมาก ด้วยพิจารณาเห็นว่าทางหลวงแผ่นดินจะช่วยอำนวยความสะดวกทั้งในด้านการปกครอง การป้องกันประเทศ การพัฒนาเศรษฐกิจ ตลอดจนการนำความสะดวกความสุขสมบูรณ์มาสู่ประชาชนได้อีกทางหนึ่ง ด้วยการสร้างทางหลวงแผ่นดินสายสมุทรปราการ บางปะกง ชลบุรี เป็นสายที่ได้รับความสนใจเป็นพิเศษจากนายกรัฐมนตรี ทางหลวงสายนี้เมื่อได้เปิดการจราจรตลอดสายแล้วจะเป็นทางหลวงที่เชื่อมต่อทางหลวงสายกรุงเทพฯ-สมุทรปราการ-ชลบุรี ซึ่งจะต่อไปจนถึงจังหวัดระยอง ทางหลวงสายนี้จึงเป็นเส้นทางขนส่งและคมนาคมที่สำคัญยิ่งสายหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจของประเทศ และอำนวยความสะดวกความเจริญให้แก่ท้องถิ่นที่ทางหลวงสายนี้ผ่านไปอย่างยิ่ง

ในส่วนของจังหวัดชลบุรี ทางหลวงสายนี้สร้างความเปลี่ยนแปลงและความเจริญเติบโตในด้านต่าง ๆ มาสู่จังหวัดชลบุรีอย่างกว้างขวาง กล่าวคือ อาชีพเดินเรือกลไฟ และเรือลอมทะเลรับส่งผู้โดยสารและสินค้าค่อย ๆ หดความสำคัญลง และหมดไปในทศวรรษต่อมา ขณะเดียวกันก็เกิดรถโดยสารประจำทางรับส่งผู้โดยสารและขนส่งสินค้าขึ้นแทนที่ ความนิยมในการสร้างบ้านเรือนให้ยื่นลงไปในทะเลของชาวชลบุรีเริ่มเปลี่ยนแปลงไป หันไปนิยมสร้างบ้านเรือนบนบกตาม

แนวถนน เพราะสะดวกในการคมนาคมและการประกอบธุรกิจมากกว่า

หลังจากเปิดใช้ทางหลวงแผ่นดินสายสมุทรปราการ-บางปะกง-ชลบุรี ไม่นาน จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีก็มีบัญชาให้สร้างบ้านพักตากอากาศและเรือนรับรองของรัฐบาลขึ้นที่เขาสามมุก พร้อม ๆ กันนั้นคณะรัฐมนตรีก็มีมติแต่งตั้งคณะกรรมการจัดสร้างสถานตากอากาศที่บางแสน อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี ทำให้พื้นที่ที่ไม่เคยมีใครรู้จักหรือสนใจมาก่อนได้รับการพัฒนาจนเติบโตขึ้นเป็นสถานที่ตากอากาศชายทะเลที่มีชื่อเสียง และมีผู้นิยมไปพักผ่อนตากอากาศ เล่นน้ำ เล่นกีฬาทางน้ำที่ชายทะเลบางแสนตราบนานเท่านาน

เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง รัฐบาลของท่านได้มอบหมายให้กรมทางสร้างสะพานข้ามแม่น้ำบางปะกงในท้องที่อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ในปี พ.ศ. 2492 สะพานนี้มีชื่อว่า สะพานเทพหัสดินทร์ สะพานดังกล่าวทำให้การคมนาคมระหว่างกรุงเทพฯ กับชลบุรีสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น และมีผลดีต่อการพัฒนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของจังหวัดชลบุรีเป็นไปอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง (ภารดี มหาจันทร์, 2550, หน้า 148-151)

สถาบันอุดมศึกษาแห่งแรกในส่วนภูมิภาค

เกิดสถาบันอุดมศึกษาแห่งแรกในส่วนภูมิภาค (พ.ศ. 2498) ที่ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี เมื่อปีพุทธศักราช 2498 รัฐบาลซึ่งมีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี และพลเอกมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ มีนโยบายที่จะขยายการศึกษาระดับอุดมศึกษาออกสู่ส่วนภูมิภาค ประกอบกับในระบายนั้นประเทศกำลังมีความต้องการครูในระดับปริญญาตรีเป็นจำนวนมาก พลเอกมังกร พรหมโยธี มีความเห็นว่าวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร ซึ่งได้รับการยกฐานะขึ้นจากโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงเมื่อปี พ.ศ. 2497 ได้ทำหน้าที่ผลิตครูปริญญาอยู่แล้วและตั้งอยู่ในส่วนกลาง ถ้าได้ขยายวิทยาเขตออกไปสู่ส่วนภูมิภาคจะทำให้ตอบสนองต่อนโยบายการกระจายการศึกษาออกจากส่วนกลางได้ ด้วยคำริดังกล่าววิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสน จึงได้รับการก่อตั้งขึ้น ณ ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี ซึ่งถือว่าเป็นสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาแห่งแรกของประเทศไทยที่ตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาค

เหตุผลในการขยายการศึกษาระดับอุดมศึกษาออกมาอยู่ที่บางแสนเป็นแห่งแรกนั้น เพราะคณะผู้บริหาร (รัฐบาล) ในสมัยนั้นพิจารณาแล้วเห็นว่า บางแสนอยู่ในทำเลที่เหมาะสม กล่าวคือ ไม่ไกลจากจังหวัดพระนครซึ่งเป็นแหล่งวิชาการมากนัก สามารถถ่ายเทบุคลากรได้สะดวกประการหนึ่ง กับอีกประการหนึ่งบางแสนเป็นศูนย์กลางของสถานที่พักผ่อนตากอากาศที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในสมัยนั้น ซึ่งจะดึงดูดนิสิตนักศึกษามาเรียนต่อ ณ สถานศึกษาแห่งนี้

และที่สำคัญก็คือบางแสนเป็นจุดสกัดกันที่เหมาะสมที่สุดที่จะรับเยาวชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้หลั่งไหลเข้ามาศึกษาต่อในกรุงเทพฯ (ประเทิน มหาจันทร์, 2538, หน้า 28-29)

ความเชื่อ ศาสนา และประเพณีของคนในจังหวัดชลบุรี

ในปัจจุบันนี้สภาพบ้านเมืองของจังหวัดชลบุรีมีความเจริญรุดหน้าไปมาก อีกทั้งมีผู้คนต่างถิ่นโยกย้ายเข้ามาอาศัยผสมกลมกลืนกับชนดั้งเดิม แต่ผู้คนในจังหวัดชลบุรีก็ยังคงรักษามรดกวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของตนเอาไว้ได้อย่างเหนียวแน่น สะท้อนออกมาในรูปแบบงานเทศกาลประจำปีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานบุญกลางบ้าน และงานเครื่องจักสานพนัสนิคม งานประเพณีวันไหล (งานก่อพระทรายวันไหล) ในช่วงหลังวันสงกรานต์ งานประเพณีกองข้าว อำเภอศรีราชา งานประเพณีวิ่งควาย รวมถึงงานแห่พระพุทธรูปหิงค์ และงานกาชาดชลบุรี เป็นต้น เหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ความโดดเด่นของจังหวัดชลบุรีได้อย่างชัดเจน ผู้คนในจังหวัดชลบุรี ในปัจจุบันนับถือศาสนาพุทธมากถึง 97% ส่วนที่เหลือนับถือศาสนาคริสต์ อิสลาม และอื่น ๆ โดยผสมผสานความเชื่อความศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้าไปในศาสนาที่ตนนับถือด้วย เช่น เมื่อถึงช่วงเทศกาลกินเจประมาณเดือนตุลาคมของทุกปี ผู้คนที่ศรัทธาก็จะพากันนุ่งขาวห่มขาวงดการบริโภคเนื้อสัตว์แล้วเดินทางไปร่วมสวดมนต์บำเพ็ญทานยังโรงเจต่าง ๆ ทั่วจังหวัดชลบุรี หรืออีกตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดก็คือ คนเมืองชลบุรีมักเดินทางไปที่เขาสามมุกเพื่อสักการะและขอพรจากเจ้าแม่เขาสามมุก บริเวณเขาสามมุกซึ่งไม่ห่างจากหาดบางแสนและอ่างศิลา สองตัวอย่างนี้คือความเชื่อของชาวจีนที่ผสมผสานรวมเป็นเนื้อเดียวกับความศรัทธาและท้องถิ่นจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ (สำนักงานจังหวัดชลบุรี, 2555, หน้า 1)

เอกสารเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชาวจีนในจังหวัดชลบุรี

ประเทศไทยและประเทศจีนเป็นประเทศเพื่อนบ้านใกล้ชิดมาช้านาน ชาวไทยและชาวจีนได้ไปมาหาสู่และติดต่อสัมพันธ์กันทั้งทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองมาตั้งแต่สมัยโบราณ แม้ว่าประเทศจีนจะเป็นประเทศที่ใหญ่กว่าและมีพลเมืองมากกว่าประเทศไทยก็ตาม แต่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองส่วนมากจะมีลักษณะเอื้อประโยชน์ต่อกันฉันท์มิตรตลอดระยะเวลาอันยาวนานของประวัติศาสตร์ (จุลชีพ ชินวรรโณ, 2528, หน้า 1)

การอพยพของคนจีนในประเทศไทย

ชาวจีนจะเริ่มเดินทางเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่เมื่อใดนั้นไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ทั้งของไทยและจีนต่างก็บันทึกไว้ว่า ชนชาติทั้งสองได้มีการติดต่อกันมาตั้งแต่ครั้งที่ชาวไทยยังมีถิ่นฐานอยู่ทางบริเวณตอนใต้ของประเทศจีน คืออย่างน้อยที่สุดนับตั้งแต่สมัยน่านเจ้า ประมาณ พ.ศ. 1200 เป็นต้นมา (สภาวิจัยแห่งชาติ, 2515,

หน้า 1)

ณรงค์ชัย ปิฎกัรชต์ (2542, หน้า 7) กล่าวว่า การอพยพเข้ามาในประเทศไทยของคนจีน มาด้วยกัน 2 ทางคือ

1. เส้นทางเรือผ่านมหาสมุทรแปซิฟิกอ้อมเข้าอ่าวไทย
2. ทางบกผ่านทางบริเวณตอนใต้ของจีนมณฑลยูนนาน มณฑลกว๋างสี ผ่านลาว และผ่านบางส่วนของประเทศพม่า และประเทศมาเลเซีย

คนจีนมีการอพยพเข้ามาในประเทศไทยอยู่เป็นระยะ ๆ แบ่งตามยุคสมัยได้ ดังนี้
สมัยสุโขทัย

ชาวจีนและชาวไทยมีความสัมพันธ์ติดต่อกันทางการค้าขายมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย แห่ลามลายเป็นแห่งแรกของสยามที่พ่อค้าชาวจีนและชาวต่างชาติอื่น ๆ เดินทางเข้ามาค้าขายกันมาก ทุก ๆ ปีจะมีเรือสำเภาจากเมืองจีนแวะเข้ามาจอดพักตามเมืองท่าและที่ตั้งต่าง ๆ ทางฝั่งตะวันออกของแหลมมลายูเป็นประจำ พ่อค้าชาวจีนเข้ามาค้าขายที่เมืองชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช และนำสินค้าบรรทุกลงในเรือสำเภาโดยอาศัยลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและซื้อสินค้ากลับไปขายที่ประเทศจีน ในฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 1825 พระเจ้าหงวนสิ่งฮ่องได้พยายามจะรวมเอาอาณาจักรสุโขทัยเข้าเป็นรัฐบรรณาการของจีน โดยส่งคณะทูตมายังกรุงสุโขทัย หลายครั้ง ครั้งแรกที่ปรากฏหลักฐาน คือ ปี พ.ศ. 1825 พ.ศ. 1836 และปี พ.ศ. 1837 ในครั้งหลังสุดนี้ พระเจ้าหงวนสิ่งฮ่องได้มีพระราชสาส์นเชิญพ่อขุนรามคำแหงมหาราชให้เสด็จไปเยือนราชสำนักของจักรพรรดิจีน ข้างฝ่ายกรุงสุโขทัยได้ส่งคณะทูตบรรณาการไปราชสำนักจีนหลายครั้ง เช่น ในปี พ.ศ. 1839 พ.ศ. 1840 และ พ.ศ. 1842 ครั้งสุดท้ายคณะทูตดังกล่าวยังได้นำช่างทำเครื่องเคลือบดินเผากลับมากรุงสุโขทัยด้วย และช่างจีนคงจะได้ถ่ายทอดความรู้ในการทำเครื่องเคลือบดินเผาให้แก่ช่างชาวสุโขทัย เพราะหลังจากนำช่างจีนเข้ามาสุโขทัยแล้วไม่นาน ก็มีการทำเครื่องปั้นดินเผาแบบใหม่ขึ้นที่สุโขทัย และเครื่องศิลาตลที่เตาเผาเมืองสวรรคโลก ในเวลาต่อมา ก็มีลวดลายและเทคนิคแบบจีน (สกินเนอร์, 2548, หน้า 1-3) สุโขทัยจึงมีชื่อเสียงในการผลิตเครื่องสังคโลกขึ้นใช้ และจำหน่ายไปยังอาณาจักรใกล้เคียงอีกด้วย

หลังปี พ.ศ. 1842 ความสัมพันธ์ทางพระราชไมตรี และการค้าระหว่างราชสำนักจีนกับสุโขทัยหยุดชะงักไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง เนื่องจากปัญหาภายในประเทศจีนเอง แต่พ่อค้าเอกชนจีนยังคงทำการค้าตามเมืองท่าของไทยสืบมา

สมัยกรุงศรีอยุธยา

อิทธิพลของจีนมีบทบาทมาช้านานต่อเนื่อง แม้ล่วงเลยมาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาก็ยังปรากฏให้เห็น ดังเช่นต้นสมัยกรุงศรีอยุธยาได้มีกษัตริย์ขึ้นเสวยราชย์ที่เมืองกำแพงเพชร เนื่องจาก

มีหลักฐานที่กล่าวถึงเรื่องพระร่วงไปเมืองจีน และเอกสารของจีนพบว่ามีการติดต่อค้าขาย
สุพรรณภูมิได้เดินทางไปเมืองจีนหลายครั้ง เจ้านครอินทร์ผู้นี้เป็นพระร่วงในหลักฐานตำนาน
สุโขทัย ในหลักฐานจดหมายเหตุจีนได้กล่าวถึงสุพรรณอ่อง ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างดีกับจีน
และได้กล่าวถึงเยว่ลวกครวมที่ได้ไปเมืองจีน ซึ่งก็คือเจ้านครอินทร์นั่นเอง (หรือสมเด็จพระ
พระนครินทราธิราช กษัตริย์พระองค์ที่ 6 แห่งกรุงศรีอยุธยา)

ในรัชสมัยขุนหลวงพะงั่ว เจ้านครอินทร์ (พระราชนัดดา) ทรงมีพระปรีชาสามารถใน
ด้านการค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าขายกับเมืองจีนอย่างต่อเนื่องเสมอมา ทรงเสด็จไปเมืองจีน
หลายครั้งตั้งแต่ยังไม่ทรงครองราชย์จนตลอดรัชสมัยของพระองค์ ในรัชสมัยของพระองค์ถือเป็น
ยุคทองทางการค้ายุคต้นของกรุงศรีอยุธยา พระองค์ทรงส่งคณะราชทูตกับทั้งเรือสินค้าไปค้าขาย
กับเมืองจีนถึง 14 ครั้ง เจ้านครอินทร์ได้นำช่างทำเครื่องปั้นดินเผาจากจีนมาสยาม พระองค์ทรงเป็น
พระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่เสด็จไปเมืองจีนด้วยพระองค์เอง (กิตติ โล่ห์เพชรรัตน์, 2554, หน้า 13)

ส่วนการอพยพของชาวจีนเข้ามาในระยะแรกนั้นชาวจีนเป็นจำนวนมากเดินทางผ่าน
รัฐฉาน มาตามเส้นทางอาณาจักรล้านนาและเข้าสู่กรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้ยังมีชาวจีนที่เดินทาง
มาทางเรือ ส่วนใหญ่อพยพมาจากมณฑลกว่างตุง สกเกี้ยน และไหหลำเป็นส่วนใหญ่ซึ่งต่างก็พูด
ภาษาจีนแตกต่างกันไป ชาวจีนในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น นอกจากจะเป็นพ่อค้าพาณิชย์แล้วยังเป็น
ครู หมอ ช่างฝีมือ ตัวละคร คนตอหนุม คนเลี้ยงหมู และปลูกผัก ที่ขาดความรู้ความชำนาญก็ทำงาน
รับจ้างเป็นกรรมกรในกิจการต่าง ๆ ส่วนชาวจีนที่เป็นคนมีชื่อเสียงเป็นที่นับถือของคนจีน
ในเมืองไทยก็จะได้รับพระราชทานยศและบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางไทย

ในสมัยนี้มีการติดต่อค้าขายระหว่างจีนกับไทยมากขึ้นและมีพ่อค้าชาวจีนมาตั้งถิ่นฐาน
อยู่ในภาคใต้ เช่นที่จังหวัดปัตตานีและบริเวณใกล้เคียง ส่วนในกรุงศรีอยุธยาแถบลุ่มแม่น้ำ
เจ้าพระยาและหัวเมืองชายทะเลนั้น ปรากฏว่ามีชาวจีนมาตั้งถิ่นฐานอยู่บ้างแล้วโดยส่วนมาก
เป็นพ่อค้าชาวจีน เข้ามาตั้งหลักแหล่งการค้าเป็นการชั่วคราวแล้วขยายวงกว้างออกไปเพราะ
มีผลประโยชน์ทางการค้ามากขึ้น (วัลภา บุรุษพัฒน์, 2517, หน้า 22)

การค้าของไทยสมัยอยุธยาขยายตัวมากขึ้น โดยลำดับ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองจึง
ทรงตั้งพระคลังสินค้าขึ้นในปี พ.ศ. 2173 เพื่อเป็นหน่วยงานที่ดำเนินการทางการค้ากับ
ต่างประเทศ การตั้งพระคลังสินค้าของหลวงจีนทำให้ผลประโยชน์ทางการค้าของพ่อค้าชาวจีน
ได้รับความกระทบกระเทือน แต่ทางการของไทยก็ได้ว่าจ้างชาวจีนที่มีความรู้ความสามารถมา
เป็นเจ้าพนักงานในกรมพระคลังสินค้าของไทยเป็นจำนวนมาก เพื่อให้ทำหน้าที่เป็นผู้คิดบัญชี
รับส่งสินค้า เจ้าหน้าที่พิธีการทางการทูต ลูกเรือประจำเรือสำเภาลอง ดันหนเรือ ตลอดจนแบบ
แผนการเดินเรือ แม้แต่ตำแหน่งพระศรีพิพัฒน์เจ้ากรมท่าซ้าย เป็นหัวหน้าจัดการด้านการค้าขาย

ทางทะเล

การที่ชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาได้รับความสำเร็จมาก ไม่ใช่เพราะความรู้ความสามารถทางการค้าและการเดินเรือเท่านั้น แต่ยังเนื่องมาจากการที่ชาวจีนมีคุณลักษณะที่ชาวไทยพอใจ กล่าวคือ ชาวจีนเป็นผู้ที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตัว ไม่เย่อหยิ่ง ไม่โอ้อวด ปรับตัวเข้ากับขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยได้ โดยในระยะแรก ๆ ชาวจีนตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ที่ทางการจัดให้เป็นพิเศษภายนอกกำแพงเมือง เช่นเดียวกับชาวต่างประเทศชาติอื่น ๆ ในสมัยนี้ได้มีพระราชกำหนดห้ามมิให้สตรีไทยแต่งงานกับคนต่างด้าว แต่พระราชกำหนดดังกล่าวมิได้ระบุชาวจีนไว้ในหมู่คนต่างด้าว ประกอบกับชาวจีนที่เข้ามาพำนักในประเทศไทยสมัยนั้นส่วนใหญ่เป็นชายที่มีได้นำภรรยาจากเมืองจีนด้วยจึงได้สตรีไทยเป็นภรรยา และเมื่อได้สตรีไทยเป็นภรรยาแล้วก็สามารถโยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ ได้โดยทั่วไป แม้แต่ภายในพระนคร (ภารดี มหาฉัตร, 2554, หน้า 31-32)

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม (2541, หน้า 48-49) กล่าวถึง การค้าในสมัยกรุงศรีอยุธยาไว้ว่า “การค้ากับต่างประเทศเป็นระบบผูกขาด รัฐบาลสร้างพระคลังสินค้าขึ้นเก็บสินค้าภายในประเทศที่ได้จากการซื้อขายกับประชาชน และการเก็บส่วยมาขายให้กับพ่อค้าชาวต่างประเทศ ในขณะที่เดียวกันก็ซื้อสินค้าจากพ่อค้าต่างประเทศมาขายให้กับประชาชนอีกทีหนึ่ง นอกจากค้าขายกับพ่อค้าต่างประเทศที่เข้ามาในเมืองไทยแล้ว ยังจัดส่งสำเภานำของไปขายกับเมืองท่าและบ้านเมืองภายนอก แล้วซื้อสินค้ากลับเข้าในประเทศ สินค้าภายในประเทศบางอย่างโดยเฉพาะของป่าที่หาหากรัฐบาลจะกำหนดไม่ให้ประชาชนค้าขาย จะต้องนำมาขายให้กับพระคลังสินค้าแต่เพียงแห่งเดียว สินค้าเข้าบางชนิดถือว่าเป็นของสำคัญไม่ต้องการให้ประชาชนทั่วไปมีไว้ครอบครองก็จะไม่ขายให้ แต่จะเก็บไว้เป็นของสำหรับพระมหากษัตริย์และขุนนางสำคัญ ๆ เท่านั้น” ด้วยเหตุนี้การค้าของรัฐบาลสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงได้กำไรสูง กำไรจากการค้าผูกขาดเป็นรายได้ที่สำคัญของรัฐบาลสมัยนั้นจีนเป็นตลาดการค้าที่สำคัญของไทย ไทยจึงยอมปฏิบัติตามธรรมเนียมการจี้มก้องของจีน เพราะหวังประโยชน์ทางการค้า ในช่วงเวลากว่า 270 ปีของราชวงศ์หมิง ราชสำนักจีนได้ส่งคณะราชทูตมายังกรุงศรีอยุธยา 19 ครั้ง ส่วนกรุงศรีอยุธยาได้ส่งคณะราชทูตไปประเทศจีน 110 ครั้ง การค้าในระบบบรรณาการอย่างเป็นทางการระหว่างไทยกับจีนสะดุดลงในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 22 เมื่อราชวงศ์ชิงขึ้นปกครอง จีนได้ประกาศห้ามชาวจีนออกทะเล และปฏิเสธธรรมเนียมการจี้มก้อง จนถึงปี 11 ของรัชสมัยพระเจ้าคังซี จึงมีการอนุญาตให้ทูตไปจี้มก้อง เครื่องบรรณาการจากราชอาณาจักรอยุธยา ได้แก่ ช้าง งาช้าง พริกไทย นกแก้ว นกยูง รงทอง ขี้ผึ้งขาว กำมะถัน มหาหิงส์ เปลือกสมุลแว้ง เปลือกสีเสียด กานพลู มดยอบ

จันทน์ชะมด จันทน์เทศ จันทน์หอม กระวานขาว ผลกระเบา พรหมอิฐด ผ้าโมรีแดง ฯลฯ สิ่งทีจีนมอบให้ไทย ได้แก่ เครื่องลายคราม แพร่โล่ตัวน แพร่กิมตัวน ฯลฯ ซึ่งบางครั้งก็ให้เป็นเงินแท่ง

ผลจากการส่งคณะทูตไทยไปยังราชสำนักจีน ทำให้ไทยได้รับความรู้ด้านต่าง ๆ จากราชสำนักจีน ในปี พ.ศ. 1945 จักรพรรดิหย่ง เล่อ สมัยราชวงศ์หมิง พระราชทานเครื่องชั่ง ตวง วัด ให้แก่ไทย และสมัยจักรพรรดิคังซี สมัยราชวงศ์ชิง ปี พ.ศ. 2259-2454 ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ พระองค์ทรงมอบยาจีน โสมจีน และแพทย์จีนให้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา และให้ขุนนางจีนมาแนะนำวิธีการทำการค้าให้ไทยด้วย นอกจากนี้เมื่อพิจารณาหลักฐานการจดบันทึกของชาวตะวันตกโดยทั่วไป ได้แสดงความคิดสอดคล้องกันว่า มีชาวจีนเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในไทยเป็นจำนวนมาก ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามหัวเมืองชายทะเล เช่น ปัตตานี นครศรีธรรมราช ชุมพร เพชรบุรี จันทบุรี ชลบุรี (บางปลาสร้อย) สมุทรสาคร สมุทรสงคราม และฉะเชิงเทรา (บางคล้า) ในช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนปลายประมาณกันว่ามีชาวจีนมากถึง 1 ใน 4 ของประชากรชาวสยาม

การเจริญสัมพันธไมตรีทางการค้ากับจีนนำไปสู่การแลกเปลี่ยนกันทางวัฒนธรรม และการผสมผสานกันทางเชื้อชาติ ในระยะแรกไม่นิยมนำหญิงจีนอพยพเข้ามา เพราะต้องดูแลครอบครัวและอาศัยรายได้จากธุรกิจของฝ่ายชายที่อพยพไปทำมาหากินในต่างประเทศ ดังนั้นชาวจีนที่มีฐานะดีจึงแต่งงานกับหญิงไทย ทำให้เกิดลูกจีนจากพ่อจีนและแม่ไทยเป็นจำนวนมาก ซึ่งได้รับการผสมกลมกลืนเป็นคนไทยในรุ่นที่สาม ในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 17 ซึ่งตรงกับสมัยกรุงศรีอยุธยา มีชาวจีนตั้งถิ่นฐานรวมกันอยู่เป็นกลุ่มเป็นพวกจำนวนมากกว่าหมื่นคน ในชุมชนที่เหมาะสมสำหรับการค้ามีการจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันภายในกลุ่ม โดยมีรัฐบาลไทยรับรอง (ประภาวดี จตุวิริยะพรชัย, 2538, หน้า 9)

สมัยอยุธยาได้ปรากฏการเข้ามาตั้งหลักแหล่งของชาวจีนเป็นจำนวนมาก ดังมีการกล่าวถึงชุมชนจีนที่อาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยาว่ามีถึง 6 ย่านด้วยกัน คือ

1. ย่านตลาดน้ำ หรือตลาดเรือ 4 แห่ง คือ ตลาดน้ำวนบางกะจะ หน้าวัดพนัญเชิง ตลาดปากคลองคูงามท้ายสุเหร่าแขก ตลาดปากคลองคูไม้ว่อง และตลาดปากคลองวัดเค็ม ได้ศาลเจ้าปูนเถ้ากง
2. ย่านตลาดวัดท่าราบหน้าบ้านเจ้าสัวชี ซึ่งพงศาวดารบรรยายว่า ตลาดวัดท่าราบหน้าบ้านเจ้าสัวชีมีตึกแถว 16 ห้อง 2 ชั้น ๆ ล่างตั้งขายของ ชั้นบนคนอยู่ หัวตลาดนี้มีโรงตีเหล็กและเข็บบรอนเท้า ทำยาแดง สุกกล้วยขาย (ปัจจุบันคือที่ตั้งของโรงเรียนสตรีวัดพุทธโสธรวรค์)
3. ย่านตลาดขนมจีน ซึ่งมีบรรยายว่า ถนนย่านขนมจีนมีร้านโรงเงินทำขนมเปียก ขนมโก๋ เครื่องจันทน์อบ ขนมแห้งขายเป็นร้านชำ ชื่อตลาดขนมจีน

4. ย่านไนโก่ ตั้งแต่คลองประตูไนโก่ผ่านท่อหอยซึ่งเป็นท่าเทียบเรือมาถึงคลองประตูจีน ถนนย่านไนโก่เชิงสะพานประตูจีนไปถึงเชิงสะพานประตูไนโก่เป็นตลาดใหญ่มีตึกร้านจีนตั้งตึกทั้งสองฟากฝั่งถนนหลวง จีนไทยนั่งร้านขายของสรรพสิ่งของเครื่องสำเนา เครื่องทองเหลือง ทองขาว กระเบื้องถ้วยโอ้อา แพร่สีต่าง ๆ มีของรับประทานเป็นอาหารและผลไม้มาแต่เมืองจีน วางเรียงรายในร้าน ของที่ท้องตลาดมีของสดขายเข้าเย็น สุกกร เป็ด ไก่ ปลาทะเล ปลาน้ำจืด ปู หอย ต่าง ๆ หลายอย่าง

5. ย่านสนามม้า เป็นย่านที่อยู่ต่อจากย่านไนโก่ ถนนย่านสนามม้าตั้งแต่เชิงสะพานไนโก่ ตะวันออกไปจรดถึงหัวมุมพระนครที่มีชื่อตำบลสารภะนั้นจีนตั้งโรงทำเครื่องเงินอับ และขนมแห้ง ทำได้ะ แก้วจีน ทำถังไม้ และปลอกเหล็กถึงใหญ่น้อยหลายชนิดขายชาวพระนคร

6. ย่านตลาดปากคลองขุดละครไชย มีหญิงละครโสเภณีตั้งโรงอยู่ท้ายตลาด 4 โรง ตลาดนี้เป็นตลาดใหญ่ใกล้ทางเรือและทางบก มีตึกจีน ร้านจีน ขายของจีนมากกว่าของไทย มีศาลาจีนศาลาหนึ่งอยู่ท้ายตลาด (สุภางค์ จันทวานิช, 2534, หน้า 89-92)

ปัจจุบันคนไทยเชื้อสายจีนอาศัยหนาแน่นอยู่บริเวณหัวรอ ตลาดเจ้าพรหม ส่วนใหญ่เป็นจีนแต้จิ๋วและจีนไหหลำ ตระกูลเก่าที่มีบทบาทในอยุธยาในปัจจุบัน คือ แซ่เบ๊ (จีนแต้จิ๋ว) เปลี่ยนนามสกุลมีคำว่า อัสว นำหน้า แซ่ด่าน (จีนไหหลำ) เปลี่ยนนามสกุลมีคำว่า ด่าน นำหน้า อาชีพของชาวจีนเหล่านี้ เช่น ธุรกิจโรงเลื่อยไม้ การต่อเรือ เป็นต้น คนจีนเหล่านี้ได้รวมตัวกันเป็นสมาคม ชมรมมูลนิธิช่วยเหลือด้านสาธารณกุศลในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (กิตติ โล่ห์เพชรรัตน์, 2554, หน้า 16)

สมัยกรุงธนบุรี

ก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะเสียให้แก่พม่าในเดือนเมษายน พ.ศ. 2310 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นพระยาวชิรปราการ ได้นำกำลังไพร่พลจำนวนหนึ่งประมาณ 500-1,000 คน ตีฝ่าวงล้อมของพม่า มุ่งไปรวบรวมไพร่พลจากหัวเมืองชายทะเลภาคตะวันออก (ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2310) เพื่อกลับไปกอบกู้กรุงศรีอยุธยาคืนจากพม่าได้ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2310 และทรงสถาปนากรุงธนบุรีขึ้นเป็นราชธานีใหม่

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือที่คนทั่วไปนิยมนามพระนามว่า “พระเจ้าตากสิน” ทรงมีเชื้อสายจีน มีชื่อจีนว่า “เจิ้ง เจา” บิดาเป็นจีนแต้จิ๋วชื่อ “เจิ้ง ยง” อพยพมาจากเขตเฉิงไห่ มารดาเป็นคนไทยชื่อ “นกเอี้ยง” เจิ้งตรงกับสำเนียงแต้จิ๋วว่า แต่

การที่พระเจ้าตากสินเป็นลูกครึ่งจีน ทำให้ชาวจีนในเขตรอบๆ เมืองชั้น โฉว ในมณฑล กวางตุ้ง ได้ตัดสินใจอพยพมาตั้งหลักแหล่งถาวรในไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เพราะได้รับการอุปถัมภ์ค้ำจุนจากราชสำนักที่ธนบุรีเป็นอย่างดี ได้รับความไว้วางใจจากทางการไทยเป็นพิเศษ

จนมีผู้กล่าวว่า พวกจีนแต่จิวเป็นเสมือน “จีนหลวง” (Royal chinese)

ไม่พบหลักฐานที่แน่นอนว่า ชาวจีนได้มาตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณกรุงเทพฯ ก่อนปี พ.ศ. 2310 หรือไม่ แต่มีผู้ให้ทัศนะว่า ชาวจีนได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งที่กรุงเทพฯ แล้วตั้งแต่ครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 22 ในรัชสมัยของพระเจ้าตากสิน การตั้งหลักแหล่งขนาดใหญ่ และตลาดของชาวจีนมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมความเจริญทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ท่าเตียน (ภารดี มหาขันธ์, 2553, หน้า 38-39)

คณะผู้สอนศาสนาคริสต์ (โรมันคาทอลิก) ชาวฝรั่งเศสที่อยู่ในประเทศไทยสมัยนั้นให้ทัศนะว่า การที่ประเทศไทยสมัยนั้นกอบกู้ฐานะทางเศรษฐกิจได้อย่างรวดเร็วภายหลังจากที่ถูกพม่าปล้นกรุงศรีอยุธยาเสียยับเยิน เป็นเพราะชาวจีนที่มีอยู่ในอยุธยาในสมัยนั้นได้ขอสัมปทานขุดหาสมบัติที่ชาวอยุธยาฝังซ่อนพม่าไว้ในช่วงสงคราม และได้พบทรัพย์สมบัติมหาศาลจากซากปรักหักพังและภายในพระเจดีย์ต่าง ๆ ชาวจีนได้นำเอาเงินทองที่ได้มาใช้หมุนเวียนในราชอาณาจักรธนบุรี ความอดุสหาของชาวจีนเหล่านั้นเองที่ทำให้ราชอาณาจักรไทยฟื้นตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว ถ้าหากชาวจีนไม่กระตือรือร้นที่จะค้นหาทรัพย์สินเหล่านั้นแล้ว ไทยก็จะไม่มีเงินตรามาใช้หมุนเวียนขับเคลื่อนเศรษฐกิจหลังจากเสียกรุง (สกินเนอร์, 2548, หน้า 19-20)

ในสมัยพระเจ้าตากสิน พม่าได้ยกทัพมาตีไทยอีกหลายครั้ง พระเจ้าตากสินจึงพยายามติดต่อกับราชสำนักจีน (จักรพรรดิเฉียนหลง) เพื่อขอซื้ออ้อมะถันและปืนใหญ่ แต่ทางการเงินไม่สนใจ แต่ในที่สุดพระเจ้าตากสินก็ทรงได้รับอนุญาตให้ส่งทูตบรรณาการไปปักกิ่งได้ในปี พ.ศ. 2320 และได้รับการรับรองอย่างสมบูรณ์ในฐานะพระเจ้าแผ่นดินสยาม ในปี พ.ศ. 2324

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1)

ทรงเห็นว่าเมืองธนบุรีฝั่งตะวันตกนั้นป้องกันศัตรูได้ยาก อีกทั้งพระราชนิเวศน์มณเฑียรสถานก็คับแคบขยายไม่ได้ เพราะตั้งอยู่ระหว่างเขตวัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) และวัดท้ายตลาด (วัดโมลีโลกยาราม) ส่วนในฝั่งตะวันออกนั้น (ฝั่งพระนคร) มีชัยภูมิดีกว่า เป็นที่มีย่านน้ำเป็นขอบเขตกว่าครั้ง ถ้าข้าศึกยกมาตีพระราชนคร ก็พอจะสู้ป้องกันได้ง่ายกว่าฝั่งตะวันตก

ในปี พ.ศ. 2325 ทรงวางแผนสร้างพระนครแห่งใหม่ บริเวณที่จะสร้างพระราชวังใหม่และเสนาบดีเมืองนั้นเป็นที่ของพระยาราชเศรษฐี กับพวกคนจีนได้ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ก่อนแล้วตั้งแต่ครั้งสมัยพระเจ้าตากสิน พระองค์ทรงพระราชทานที่ดินให้แก่ชาวจีน ทรงโปรดฯ ให้ย้ายชุมชนชาวจีนถอยลงไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนใหม่อยู่ที่สวน ที่บริเวณตั้งแต่คลองวัดสามปลื้มลงไปจนถึงคลองวัดสำเพ็ง ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านใต้ของเขตพระนคร พระองค์ทรงพระดำริสสั่งให้พระยาธรรมมาธิกรณ์กับพระยาวิจิตรนาวิเป็นแม่กองคุมช่างและไพร่ไปวัดที่เพื่อจะสร้าง

พระนครใหม่ ณ ฝั่งตะวันออก

พระองค์ทรงสนับสนุนและทรงต้อนรับชาวจีนอพยพ ซึ่งมีส่วนสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ ทรงให้ชาวจีนมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจ เพราะคนจีนชอบทำการค้าขาย ส่วนคนไทยนั้นชอบรับราชการ สยามต้องการทักษะเชิงพาณิชย์ที่ชาวจีนมีอยู่ จึงได้รับอนุญาตให้ทำธุรกิจอย่างเสรี ที่สำคัญคือการได้รับการยกเว้นการจ่ายภาษีค่าแรงงาน (ในสมัยรัชกาลที่ 2 ชาวจีนต้องจ่ายภาษีค่าแรง กระทั่งได้ถูกยกเลิกในสมัยรัชกาลที่ 5) ประเทศสยามได้เปิดรับชาวจีน ทำให้ชาวจีนหลั่งไหลเข้ามาสู่สยามมากขึ้น

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงมีเรือสำเภาหลวงติดต่อทำการค้าขายกับจีนอยู่ 2 ลำ คือ เรือทรงพระราชนาและเรือहु่ง ทรงมีพระราชประสงค์ให้นายเรือเข้ารับราชการให้มีตำแหน่งสูงต่อไป โดยให้ตัดผมเปียแล้วไว้ผมอย่างไทย ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยง และเลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นตามลำดับจนได้เป็นถึงพระยาไกรโกษา (เป็น 1 ใน 4 ตำแหน่งเสนาบดีจตุสดมภ์ในพระราชวังบวร) ส่วนความเป็นมาของนายเรือนั้นมีการกล่าวไว้ว่า ได้มีชาวจีนชกเกียนแซ่ลิ้ม ไม่ปรากฏชื่อว่าอะไร ได้เดินทางมาสยามโดยมีบุตรติดตามมาด้วย 2 คน คือ อินและเร็ก นายเรือเข้ารับราชการปฏิบัติหน้าที่อย่างขยัน เป็นที่พอพระราชหฤทัยในรัชกาลที่ 1 ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ดำรงตำแหน่งกรมท่าซ้าย ทำหน้าที่ติดต่อทางการค้าขายและทางพระราชไมตรีกับฝ่ายจีน

นายอินผู้เป็นพี่นายเร็กนั้น ตั้งหน้าขยันทำการค้าจนเป็นเศรษฐีผู้มั่งคั่ง ปลุกเรือนที่พักอยู่ริมคลองผดุงกรุงเกษม บริเวณที่แยกกับแม่น้ำเจ้าพระยา ที่เรือนพักตั้งกระทะใหญ่หุงหาอาหารเลี้ยงพวกลูกเรือ และกลิ่นของยวายเป็นทิวแถว ด้วยเหตุนี้เองผู้คนต่างเรียกว่า เจ้าสัวเตากระทะ แล้วเรียกคลองแถวนี้ว่า คลองโรงกระทะ นายอินประกอบอาชีพด้วยความขยันซื่อสัตย์สุจริต อยู่สยามมานาน จึงรู้ขนบธรรมเนียมประเพณีของสยามเป็นอย่างดี

การอพยพของชาวจีนยุคแรกส่วนมากเป็นผู้ชาย เมื่อเข้ามาตั้งรกรากแล้วก็ได้แต่งงานกับหญิงไทยจนกลายเป็นค่านิยมในสมัยนั้น ลูกหลานจากการแต่งงานข้ามเชื้อชาตินี้เรียกว่า ลูกจีน แต่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์กระแสการอพยพเริ่มเปลี่ยนไป ผู้หญิงจีนอพยพเข้ามาในสยามมากขึ้น จึงทำให้การแต่งงานข้ามเชื้อชาติลดลง

การเพิ่มขึ้นของประชากรในประเทศจีน ประกอบกับการเก็บภาษีที่เอาเปรียบ ทำให้ชาวจีนจำนวนมากมุ่งหน้าสู่สยามเพื่อหางานทำและส่งเงินกลับไปให้ครอบครัวในประเทศจีน รัฐได้สนับสนุนชาวจีนที่มีความชำนาญทางการค้ามาตั้งหลักแหล่งที่พระนคร (กรุงเทพฯ) นักเดินเรือช่วงปลายรัชกาลบันทึกลงไว้ว่า กรุงเทพฯ มีคนจีนราว 25,000 คน

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2)

ทรงสืบทอดในการสนับสนุนกิจกรรมการค้าของชาวจีนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งช่วยพัฒนาความสัมพันธ์ด้านการค้าของไทย-จีนให้มั่นคงยิ่งขึ้น อันตราการอพยพเข้ามาในสยามมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2453 มีเกือบ 10% ของประชากรไทยเป็นชาวจีน

กรุงเทพฯ เป็นแหล่งต่อเรือที่สำคัญ ปี พ.ศ. 2364 มีกองเรือสินค้าไทยซึ่งมีระวางบรรทุกปีละ 24,562 ตัน ใช้คนจีนทำงาน 4,912 คน คนจีนเข้ามาปีละ 7,000 คน ปี พ.ศ. 2365 มีเรือไทยไปค้าขายยังเมืองจีนปีละ 80 ลำ ในบรรดาเรือสินค้าเหล่านี้เป็นเรือของพระมหากษัตริย์เพียง 2 ลำ เท่านั้น คือ เรือเหราข้ามสมุทร และเรือมาลาพระนคร เป็นเรือของขุนนางราว 20 ลำ นอกนั้นเป็นเรือของพ่อค้าชาวจีนในสยาม

ในรัชสมัยนี้ พ่อค้าบรรดาศักดิ์ที่คนไทยรู้จักกันดี คือ พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (รัชกาลที่ 3) เมื่อครั้งที่ทรงกำกับราชการกรมท่า ได้ทรงแต่งเรือสำเภาบรรทุกสินค้าออกไปค้าขายยังต่างประเทศ ทรงทำการค้ามีกำไรและสร้างรายได้เข้าท้องพระคลังจำนวนมหาศาล พระองค์ทรงทำการค้ากับจีนถึงขนาดที่พระราชบิดาคือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ถึงกับตรัสล้อเรียกว่า เจ้าสัว

ความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับคนจีนจึงมีความสนิทแนบแน่นยิ่งขึ้น เป็นช่วงที่มีชาวจีนอพยพเดินทางเข้ามาอยู่อาศัยและทำมาหากินเลื่องลือพิภพได้พระบรมโพธิสมภารเป็นจำนวนมาก ซึ่งคนจีนเหล่านี้ต่อมาได้เป็นกำลังสำคัญในการช่าง การสร้างวัดต่าง ๆ มากมาย

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นใช้ระบบไพร่ในการควบคุมประชากรกลุ่มชนต่าง ๆ โดยชาวจีนที่ถือว่าเป็นคนต่างชาติไม่ถูกควบคุมด้วยระบบไพร่ คำว่า ชาวจีน หมายถึง คนจีน บุตรหรือหลานจีน ถ้ายังไผ่ผมเปียถือว่าเป็นคนจีน แต่ถ้าสักข้อมือขึ้นทะเบียนก็จะถือว่าเป็นคนไทยอยู่ในระบบไพร่ ถึงแม้ว่าจะไผ่ผมเปียก็ตาม ชาวจีนที่เข้ามามีทั้งไป ๆ มา ๆ ไม่ได้ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนถาวร เรียกว่า จีนจร ส่วนจีนที่ตั้งถิ่นฐานถาวร เรียกว่า จีนคงเมือง

รัฐต้องการอาศัยคนจีนมาเป็นแรงงาน และความชำนาญในด้านต่าง ๆ ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นรัฐควบคุมคนจีนโดยผ่านกรมท่าซ้ายและการผูกปี ในสมัยนั้นมีการจัดระเบียบการปกครองดูแลคนจีนโดยให้คนจีนเก่าดูแลจีนใหม่ คอยบอกกล่าวสั่งสอนให้จีนใหม่รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณีไทยและจัดหางานให้ทำ

นายอินเป็นผู้มีความสามารถ มีสมองปราดเปรื่อง แม้มิได้สมัครเข้ารับราชการ แต่รัชกาลที่ 2 ทรงเรียกตัวใช้สอยเสมอ โดยเฉพาะปัญหาด้านเศรษฐกิจ จนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยาอินทรอัคร มีบุตรเป็นพระสนมในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

การดูแลควบคุมชาวจีน โดยอาศัยผ่านกรมท่าซ้าย เป็นวิธีที่ใช้สืบเนื่องกันมาตั้งแต่ครั้ง สมัยกรุงศรีอยุธยา ทางรัฐจะแต่งตั้งคนจีนซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของคนจีนทั่วไปมาดำรงตำแหน่ง เจ้ากรมท่าซ้าย ทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบการค้าระหว่างไทยกับจีน และดูแลควบคุมคนจีนในไทย ให้อยู่อย่างสงบเรียบร้อย ผู้ปกครองชาวจีนที่แต่งตั้งขึ้นมาถือเป็นขุนนางไทย มีศักดินา 1,400 ไร่ ผู้ที่ได้เป็นเจ้ากรมท่าซ้ายมีราชทินนามเป็น โขภูิกเสรษฐี ได้รับพระราชทานยศเป็น พระยา

ส่วนการควบคุมชาวจีนด้วยการผูกปี เป็นการควบคุมทางอ้อม การผูกปีทำให้รัฐรู้ว่ามี คนจีนอยู่ในสังคมประมาณเท่าไร ทั้งจนจรและจีนคงเมือง และรู้ว่าคนจีนเหล่านั้นอยู่ตามเมืองใด เท่าไรบ้าง การผูกปีเป็นการเก็บภาษีทางตรงจากชาวจีนที่อยู่นอกกระบบไพร่ รัฐต้องการ ผลประโยชน์ในรูปของเงินเป็นสำคัญ มากกว่าจะมุ่งเกณฑ์แรงงานหรือควบคุมคนจีนโดยตรง

การผูกปีเริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 โดยให้คนจีนต้องมารายงานตัวต่อทางราชการ ผูกปีที่ข้อมือ 3 ปีต่อครั้ง โดยกำหนดให้คนจีนที่อายุ 17 ปีขึ้นไปหรือมีส่วนสูง 50 นิ้ว โดยวัด จากเท้าถึงหัวไหล่ (การวัดส่วนสูงเป็นวิธีที่สะดวกกว่าการตรวจสอบอายุ) จะต้องทำการผูกปี

ค่าผูกปีอยู่ที่อัตราคนละ 2 บาท พร้อมค่าธรรมเนียมอีกราว 1 สลึง (บางช่วงเป็น 4 บาทต่อ 3 ปี) ส่วนคนจีนที่ไม่มีเงินจ่ายค่าผูกปีต้องไปทำงาน โยธาให้แก่ทางการ 1 เดือน

การผูกปีจะทำโดยการผูกเชือกป่านแดงติดครั้งที่ปมเชือกที่ข้อมือซ้าย แล้วประทับตรา ของทางราชการที่เรียกว่า “ปี” ในสมัยรัชกาลที่ 2 มีการปรับปรุงภาษีอากรครั้งสำคัญที่เรียกว่า “ส่วย” ประเภทที่จัดเพิ่มขึ้นมาในครั้งนี้เรียกว่า “ส่วยชาวจีน” โดยเก็บภาษีแก่คนจีนที่เข้ามา คือ จีนต่างด้าว เมื่อได้รับอนุญาตให้เข้ามาแล้วจะต้องสักที่ข้อมือเพื่อบ่งบอกถึงว่าเป็นคนต่างด้าว ซึ่งต่างกับคนไทยที่ไม่ต้องทำงานรับใช้ราชการ แต่ต้องเสียค่าส่วยให้แก่เจ้าสังกัดเพื่อส่งเข้าพระคลัง อัตราค่าส่วยเท่ากับทาสไพร่คนไทยคือ 50 สตางค์ การเก็บให้เก็บ 3 ปีต่อครั้ง จึงเรียกเก็บครั้งละ 1 บาท 50 สตางค์ คนใดไม่มีเงินส่วยก็ต้องถูกเกณฑ์แรงงานไปทำงานโยธา

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3)

ทรงขึ้นเสวยราชสมบัติขณะมีพระชนมายุ 37 พรรษา ทรงรอบรู้กิจการบ้านเมืองดี ทรงปราดเปรื่องในทางการค้า กฎหมาย การปกครอง ฯลฯ เมื่อครั้งทรงยังดำรงพระอิสริยยศ เป็นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ พระองค์ทรงทำการค้ากำไรมากมายมหาศาล ที่ต่อมาได้เก็บไว้ที่พระคลังมหาสมบัติ หรือที่รู้จักกันดีว่า เงินถุงแดง

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ได้เสด็จออกไปเมืองจีนเองแต่ทรงมอบให้ ขุนนางไทยเชื้อสายจีนที่ไว้วางพระราชหฤทัยให้จัดการบริหารงานค้าขายให้แทน ขุนนางผู้นั้นได้ ทำงานถวายด้วยความซื่อสัตย์ตลอดชีวิต จนบั้นปลายได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็น เจ้าพระยานิกรบดินทร์

ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้เพิ่มค่าผูกปี้จาก 2 บาทมาเป็น 4 บาท แต่ก็มีการเก็บคนละ 6 บาท หรือ 8 บาทบ้างในบางปีที่มีงานโยธาเป็นอันมาก ที่ต้องใช้เงินเป็นค่าจ้างแรงงานอิสระมากกว่าปกติ แต่โดยปกติแล้วจะเก็บ 4 บาท (ได้ใช้อัตรานี้เรื่อยมาจนถึงปีสุดท้ายในการผูกปี้ คือปี พ.ศ. 2449 ในปลายสมัยรัชกาลที่ 5) เป็นยุคที่มีชาวจีนเดินทางหลังไหลเข้ามาสู่เมืองไทยมากขึ้นด้วยเหตุที่เมืองจีนประสบปัญหาภายในมากมาย จนอาจกล่าวได้ว่าในกรุงเทพฯ มีคนจีนมากกว่าคนไทย (ทั้งนี้ยังไม่รวมพวกที่อยู่ตามหัวเมืองชายทะเล) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงใช้พระราชวิเทโศบายอย่างนุ่มนวล เพื่อหล่อหลอมให้คนจีนกลายเป็นคนไทย

ในปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ไทยต้องระงับผลกระทบจากการที่ฝรั่งเศสได้ดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง และอังกฤษได้มลายูเป็นอาณานิคม ในขณะเดียวกันชาวจีนจากมณฑลยูนนานได้เริ่มเข้ามา ชาวจีนกุมเศรษฐกิจการค้าส่วนใหญ่ไว้กับทั้งยังได้รับอำนาจทางการเมืองการเป็นนายอากรเก็บภาษี ซึ่งเริ่มในสมัยรัชกาลที่ 3 ในขณะนั้นอิทธิพลทางการค้าของชาติตะวันตกสูงขึ้น ทำให้พ่อค้าชาวจีนหันไปขายฝิ่นและเป็นนายอากรมากขึ้น

ในสมัยนั้นแต่ละปีอังกฤษประสบปัญหาขาดดุลการค้ามหาศาล ในที่สุดอังกฤษจึงแก้ไขด้วยการปลูกฝิ่นในอินเดีย แล้วนำมาขายให้แก่คนไทยและคนจีน ที่หนักหนาสาหัสคือ อังกฤษได้เข้ามาเป็นบ่อนทำลายครอบงำประเทศจีน โดยนำฝิ่นมอมเมาชาวจีน ทางการเงินได้ต่อต้านมาโดยตลอด แต่ก็ไม่อาจต่อกรกับอังกฤษได้ทำให้ฝิ่นได้ระบาดหนักขึ้นในสยาม เกี่ยวกับเรื่องฝิ่นนี้ ทางกรไทยได้มีบทลงโทษเกี่ยวกับฝิ่นมานาน ดังปรากฏหลักฐานในกฎหมายตราสามดวงว่า “...พระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ได้ออกกฎหมายข้าราชการขุนนางไม่ให้สูบฝิ่นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 1895 หลังจากตั้งกรุงศรีอยุธยาได้ 2 ปี นับเป็นกฎหมายฉบับแรกที่เกี่ยวข้องกับเรื่องฝิ่นในประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งกำหนดโทษไว้รุนแรงมาก คือถ้าผู้ใดสูบฝิ่นถือว่าเป็นผู้ทรยศกบฏต่อแผ่นดิน...”

ในสมัยนี้มีชายชื่อน้อย เป็นบุตรของพระศรีวิโรจน์ (คิ) เชื้อสายจีน มีความคิดทำเรื่องขอผูกอากรหอย ก.ข. 36 ตัว ต่อมาชื่อน้อยได้รับโปรดเกล้าฯ เป็นนายอากรออกหอย โดยโปรดฯ ให้สร้างโรงหอยขึ้นที่ปากตรอกสะพานมอญ หอย ก.ข. เป็นรูปแบบการพนันแบบใหม่ โดยจะนำตัวหอยใส่ในถุงกำมะหยี่แล้วตีตราประทับปากถุงอย่างแข็งแรง นำออกไปแขวนไว้กลางโรงหอยหอน 2 โมงเช้าจนเวลา 4 โมงเช้าจึงเปิดถุงนำตัวหอยให้คนแทงเห็น กำหนดออกหอยวันละตัว ถ้าคนแทงหอยตัวใดถูกทางโรงหอยต้องจ่ายให้ 30 เท่า ต่อมาโรงหอย ก.ข. อีกแห่งทำให้ต้องออกคนละเวลา ในเวลาไม่นานโรงหอยทั้งสองต่างขาดทุนจนต้องปิดตัวลง

ประจวบกับเจ้าสัวหง แซ่หลา เป็นคนจีนที่เดินทางอพยพเข้ามาสยามมีตำแหน่งเป็นพนักงานห้องตราขายอากรและบ่อนเบี้ยมาขอผูกอากรหอยต่อเจ้าสัวหงเป็นข้าในพระองค์เจ้าหญิง

วิลาส พระองค์เป็นพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ทรงกราบบังคมทูลขอให้ทรงแต่งตั้งเจ้าสาวทรงเป็นพระศรีไชยบาล ผู้เป็นคนต้นคิดผูกอากรบ่อนเบี้ย และอากรต่าง ๆ พระศรีไชยบาลเป็นผู้มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ถ้าไรจากการออกห่วยได้นำเงินไปทูลเกล้าฯ ถวายพระเจ้าลูกเธอทุกพระองค์ พระองค์ละ 2 ซั่งทุกปี รวมปีละ 100-200 ซั่ง ปีใดมีราชการพิเศษ พระศรีไชยบาลก็จะถวายเงินช่วย บางครั้งก็ถวายเป็นของต่าง ๆ

พระศรีไชยบาลได้ซื้อหนุ่มนักแสดงจิวจากเมืองจีนเข้ามาในสยาม เพื่อเล่นถวายตั้งแต่พระมหากษัตริย์จนถึงขุนนาง จนอาจกล่าวได้ว่า พระศรีไชยบาลเป็นบิดาผู้ฟื้นฟูวัฒนธรรมในประเพณีไทย ต่อมาพระศรีไชยบาลมีความชอบจนได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยา

ยุครัตน โกสินทร์ตอนต้นเป็นยุคที่ชาวจีนมีบทบาทสำคัญในระบบเศรษฐกิจไทย สมัยรัชกาลที่ 1-3 ชุมชนชาวจีนได้เติบโตอย่างรวดเร็ว มีสำเภาจีน-ไทยค้าขายขยายตัวอย่างมาก

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4)

พระองค์ทรงให้ขยายเมืองไปทางตะวันออก โดยการขุดคลองผดุงกรุงเกษมขึ้น ทำให้ลำเพ็ญกลายเป็นชุมชนในพระนคร พระองค์ทรงผูกพันกับชาวจีนทรงรับศิลปะแบบจีนมาผสมผสาน อิทธิพลของภาษาจีนมีบทบาทมากและใช้กันทั่วไป แม้กระทั่งเหรียญก็มีภาษาจีนกำกับอยู่บนเหรียญ เช่น เหรียญแด่เม้งทงป้อ (เหรียญที่ระลึกเหรียญแรก) ด้านหน้าเป็นรูปพระมหามงกุฎยอดปล่องรัศมี มีฉัตรสองข้าง พื้นเป็นลายกั้งไม้ มีดาวบอกราชอาอยู่ริมขอบ 32 ดวง (ดาวหนึ่งดวงแทนราคา 1 เฟื้อง) รอบวงขอบมีลายเกสรดอกไม้อัน 2 ชั้น ด้านหลังเป็นลายแก้วชิงดวง มีคำว่า “กรุงสยาม” อยู่กลาง นอกลายมีอักษรจีน 4 ทิศ อ่านว่า “แด่ เม้ง ทง ป้อ” คำว่า แด่เม้ง หมายถึงพระปรมาภิไธยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างจีน คำว่า ทงป้อ แปลว่า เงินตรา พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเป็นที่ระลึกในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 5 รอบของพระองค์ ในปี พ.ศ. 2407 พระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ สำหรับเหรียญทองคำมีพระบรมราชานุญาตให้ใช้ประดับได้อย่างเครื่องราชอิสริยาภรณ์

แม้พระราชพิธีในพระราชวังก็มีประเพณีธรรมเนียมอย่างจีนมาเกี่ยวข้องด้วย เช่น พระราชพิธีงเด็ก เนื่องด้วยรัชกาลที่ 4 ทรงโปรดพ่อค้าชาวจีนฮกเกี้ยนคนหนึ่งจนแต่งตั้งเป็นขุนนางคนสนิท และได้ลูกสาวของชาวจีนคนนี้เป็นพระสนม เข้าใจว่าจากอิทธิพลของชาวจีนผู้นี้ จึงทำให้เริ่มมีพิธีงเด็กเกิดขึ้น

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเห็นว่าพิธีงเด็กมีประโยชน์ได้โปรดฯ ให้ประกอบพิธีงเด็กหลวงขึ้น โดยพระราชประสงค์เพื่ออุทิศพระราชกุศลพระราชทานในงานพระศพสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี (พระราชชนนีในรัชกาลที่ 5) นับเป็นครั้งแรกเมื่อปี

พ.ศ. 2404 (จากนั้นมาได้มีพระศพเจ้านายอื่น ๆ นิยมทำตามกันมา) ขณะนั้นพระศพประดิษฐานบำเพ็ญพระราชกุศล ณ หอธรรมสังเวช

ในรัชกาลนี้ได้เกิดสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring treaty) สยามลงนามในสนธิสัญญาเปิดเส้นทางการค้าใหม่กับสหราชอาณาจักร กับคณะของเซอร์จอห์นเบาว์ริง ภายหลังการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง สยามต้องเปิดการค้าเสรี กิจการนำเข้าส่งออกจึงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยชาวจีนเขาวราชเป็นกลุ่มสำคัญที่ได้ประโยชน์จากการก้าวเข้าสู่การค้าสมัยใหม่ ในโลกการค้าเสรีนี้สนธิสัญญาเบาว์ริงได้เปลี่ยนบทบาทชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ และยังเป็นการปฏิรูปชุมชนชาวจีนครั้งสำคัญ มีการจัดตั้งกลุ่มชุมชนและสังคมชาวจีนที่ถูกต้องตามกฎหมาย โดยยึดหลักเกณฑ์สำคัญ 4 ประการในเบื้องต้น คือ ภาษาถิ่น ชื่อสกุล อุดสาหกรรม และกิจกรรมการกุศลเพื่อสังคม

สยามได้ลงนามอีกหลายสนธิสัญญากับประเทศอื่น ๆ สนธิสัญญาเหล่านี้ถือเป็นการปฏิวัติการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมไทย เพราะเป็นการยกเลิกการผูกขาดของผู้ประกอบการชาวจีนที่มีอิทธิพลมาอย่างยาวนาน เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวจีนที่เป็นคนชั้นกลางได้ทำหน้าที่เอเยนต์ โบรกเกอร์ ผู้ค้าปลีกให้กับชาวตะวันตก ยังผลให้มีชาวจีนอพยพมาสู่สยามมากยิ่งขึ้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5)

สถาปนาแบบจำลองแบบจีนมีอิทธิพลมาก เช่น จะเห็นได้จากพระที่นั่งเวหาศน์จำรูญ ที่สร้างในสถาปัตยกรรมแบบจีนอย่างงดงามภายในพระราชวังบางปะอิน พระที่นั่งองค์นี้มีนามในภาษาจีนว่า เทียน เม่ง เต๋ย (อ่านแบบจีนกลางว่า เทียน หมิง เต๋ย) แปลเป็นไทยว่า พระที่นั่งฟ้าสว่าง พระที่นั่งนี้ถวายโดยข้าราชการกรมท่าซ้าย พ่อค้าใหญ่ชาวจีน โดยมีพระยาโชฎึกราชเศรษฐี (ฟัก โชติกสวัสดิ์) เป็นแม่งาน เมื่อพระที่นั่งสร้างเสร็จ รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ จัดให้มีพระราชพิธีเฉลิมขึ้นพระที่นั่งตามแบบจีน

ตั้งแต่กรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา คนจีนอพยพเข้ามามากที่สุดก็คงเป็นรัชสมัยนี้ เพราะมีการกล่าวถึง การส่งแรงงานคนจีนไปทำนาและตั้งโรงสีไฟที่ใหญ่ที่สุดในภาคใต้ และในรัชสมัยนี้มีวัดจีนเกิดขึ้นวัดแรก พระองค์ทรงพระราชทานนามว่า วัดมังกรกมลาวาส (เล่งเน่ยยี่) เมื่อปี พ.ศ. 2414 พระองค์ทรงเสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดต่าง ๆ ในย่านสำเพ็ง-เขาวราชเป็นประจำ ทำให้ราษฎรละแวกนั้นมีโอกาสได้เข้าเฝ้าพระองค์

มีการตัดถนนใหม่ขึ้นหลายสายรวมถึงถนนเขาวราช พื้นที่บริเวณท่าเรือไปจดแนวถนนหลายสายในย่านเขาวราชได้เริ่มพัฒนาจนกลายเป็นเขตการค้าที่รุ่งเรืองเรื่อยมา โรงเรียนจีนแห่งแรกมีเมื่อปี พ.ศ. 2451 โรงพยาบาลเทียนฮั่วอู้อี้ เป็นสถานพยาบาลเพื่อช่วยคนจีนที่ไม่มีเงินค่ารักษา พระองค์เสด็จพระราชดำเนินเปิดเมื่อปี พ.ศ. 2448 ทรงพระราชทานเงินสมทบด้วย

มีธนาคารของจีน หนังสือพิมพ์จีนเกิดขึ้นในรัชสมัยนี้ ชุมชนชาวจีนสนับสนุนการตั้งโรงเรียนเพื่อลูกหลานจีนโดยเฉพาะ ภาษาจีนเป็นภาษาสำคัญในชีวิตประจำวันในพระนคร สถานที่ต่าง ๆ ที่ให้บริการรถเก๊กไปไหนมาไหนจะเรียกสถานที่นั้นเป็นภาษาจีน

ช่วงปลายรัชกาล เจ้าของโรงสีและพ่อค้าข้าวคนกลางชาวจีนได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ซึ่งกินเวลาเกือบ 10 ปี หลังปี พ.ศ. 2448 และในปี พ.ศ. 2452 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ชาวต่างชาติในประเทศไทยจดทะเบียนเป็นคนต่างด้าว เหตุการณ์นี้ทำให้ชาวจีนจำนวนมากต้องเลือกที่จะเป็นคนไทยโดยสมบูรณ์หรือจะยอมเป็นคนต่างด้าว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6)

กระแสความนิยมจีนเกิดขึ้นทำให้มีนโยบายในความเป็นไทย นโยบายให้สิทธิแปลงสัญชาติเป็นไทยแก่คนต่างชาติที่เข้ามาอยู่ไม่น้อยกว่า 5 ปี ต่อมาปี พ.ศ. 2456 ประกาศพระราชบัญญัติสัญชาติ บุคคลที่เกิดในไทย มีบิดาเป็นไทย หรือสมรสกับคนไทยจะได้สัญชาติไทย

ชาวจีนอพยพมีวิธีปรับตัวกลมกลืนให้เข้ากับคนไทยที่แตกต่างกัน ชาวไทยเชื้อสายจีนเลือกที่จะรับเอาชื่อและชื่อสกุลไทยมาใช้ เริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีพระราชดำริให้ประชาชนมีชื่อและชื่อสกุล โดยทรงพระราชทานชื่อสกุลนับพันด้วยพระองค์เอง

โรงเรียนเผยอิงที่มีชื่อเสียงจนถึงปัจจุบันนี้เปิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2463 ตั้งขึ้นด้วยเงินบริจาคของพ่อค้าจีนแต่ใจ สำนักงานบริษัทค้าข้าวมักอยู่ที่ถนนทรงวาด เชื่อว่าธุรกิจค้าข้าวเป็นจุดเริ่มต้นของความเจริญรุ่งเรืองในย่านเยาวราช ก่อนที่จะขยายกิจการไปสู่ธุรกิจสมัยใหม่

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7)

ทรงเยี่ยมโรงเรียนจีนที่ปฏิบัติตามระเบียบราชการ 4 แห่ง เพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ผู้บริหาร ทรงรับสั่งให้สอนนักเรียนให้รักแผ่นดินไทยและแผ่นดินจีน ทรงย้ำถึงความสนิทสนมกลมเกลียวที่มีมาช้านาน

ชาวจีนโพ้นทะเลได้เดินทางเข้ามาในไทยเพิ่มขึ้นจาก 230,000 คน ในปี พ.ศ. 2368 เป็น 792,000 คน ในปี พ.ศ. 2453 และในปี พ.ศ. 2475 ประชากรไทยถึง 12.2 % เป็นชาวจีนโพ้นทะเล ชาวไทยเชื้อสายจีนต้องเข้ารับการตรวจเลือกเข้ารับราชการทหาร ซึ่งเริ่มประมาณปี พ.ศ. 2475 สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีการประกาศอาชีพสงวนของคนไทยเท่านั้น เช่น การปลูกข้าว ยาสูบ อีกทั้งประกาศอัตราภาษีและกฎการควบคุมธุรกิจของชาวจีนใหม่ด้วย ในขณะที่มีการปลุกระดมชาตินิยมจีนและไทยขึ้นพร้อมกัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (รัชกาลที่ 8)

ในปี พ.ศ. 2479 มีการจัดตั้งจีนสยามขึ้น พระองค์ทรงเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมสำเพ็ง
ในปี พ.ศ. 2489

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9)

ในปี พ.ศ. 2513 ลูกหลานจีนที่เกิดในไทยมากกว่า 90 % ถือสัญชาติไทยโดยสมบูรณ์ ในปี พ.ศ. 2518 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี นโยบายต่างประเทศของรัฐบาลชุดนี้คือการสถาปนาทางการทูตกับรัฐบาลจีน ในวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2518 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้นำคณะผู้แทนเดินทางไปยังกรุงปักกิ่งและได้เข้าพบประธานเหมาเจ๋อตง ในคำวันเดียวกันคณะผู้แทนได้รับการต้อนรับจาก ฯพณฯ โจวเอินไหล นายกรัฐมนตรี ได้มีพิธีลงนามประกาศสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตไทย-จีนขึ้น

ตลอดระยะเวลา 36 ปี (นับถึงปี พ.ศ. 2554) ความสัมพันธ์ทางการทูตไทย-จีน เป็นความผูกพันระหว่างกันในทุกด้าน เป็นไปอย่างเรียบร้อยราบรื่นและมั่นคง ยังผลให้เกิดความเข้าใจทำให้เกิดเสถียรภาพและความมั่นคงบังเกิดแก่ทั้งสองประเทศสืบมา เมื่อมีความเจริญสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศไทยอย่างเป็นทางการแล้ว ชาวจีนที่ไม่ได้เกิดในประเทศไทยมีสิทธิที่จะเลือกถือสัญชาติไทยได้

ในวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2521 ทั้งสองประเทศได้ลงนามในข้อตกลงทางการค้า พิธีทางการทูตในการสถาปนาคณะกรรมการร่วมไทย-จีน เพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ได้มีขึ้นในวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2521 เพื่อผลักดันให้มีการขยายตัวทวิภาคีทางการค้าและเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2528 ประธานาธิบดีหลี่เจียนเนี่ยน ของจีนได้เดินทางมาเยือนประเทศไทย ได้ลงนามในข้อตกลงส่งเสริมและคุ้มครองการลงทุนเพื่อจัดตั้งคณะกรรมการร่วมทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้มีการค้าระดับทวิภาคีมากขึ้น หลังจากนั้นประเทศไทยและจีนได้ร่วมกันสถาปนาโครงการความร่วมมือพหุภาคีทางเศรษฐกิจและการค้าของอาเซียน หรือเขตการค้าเสรีจีน-อาเซียน

ความผูกพันระหว่างกันยังกระชับแน่นแฟ้นขึ้น ในปี พ.ศ. 2524 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นสมาชิกแห่งพระราชวงศ์พระองค์แรกที่เสด็จเยือนประเทศจีน พระองค์ทรงเสด็จเยือนประเทศจีนอย่างต่อเนื่อง กับทั้งยังทรงเชี่ยวชาญภาษาจีน สมาชิกพระราชวงศ์พระองค์อื่นที่ทรงเสด็จเยือนประเทศจีนคือ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาฯ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ฯ และที่สำคัญที่สุดคือ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศจีนในปี พ.ศ. 2543 ในฐานะผู้แทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ถือเป็นเหตุการณ์สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทย-จีน ทำให้มิตรภาพที่มีระหว่างกันลึกซึ้งและแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ ในปี พ.ศ. 2542 ชาวไทยเชื้อสายจีนจากทั่วทุกสารทิศ หน่วยงานราชการได้ร่วมแรงร่วมใจกัน จัดสร้างซุ้มประติมากรรมไทย-จีน หรือซุ้มประติมากรรมพระเกียรติฯ เพื่อถวายเป็นราชสดุดีแด่ องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ปัจจุบัน ได้เป็นสัญลักษณ์ของไชน่าทาวน์ มีสถาปัตยกรรมและ ประติมากรรมสวยงามแบบจีน ยอดหลังคาซุ้มประติมากรรมประกอบด้วยมังกร 2 ตัว ชูตราสัญลักษณ์ พระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ และทองคำบริสุทธิ์หนัก 99 บาท ที่หุ้ม พระปรมาภิไธยย่อ ภปร. อันหมายถึงชาวไทยเชื้อสายจีนเทิดทูนองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ไว้เหนือเกล้าฯ ได้หลังคาซุ้มประติมากรรมเป็นแผ่นจารึกนามซุ้มประติมากรรมที่ได้รับพระราชทานจาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ โดยจารึกเป็นภาษาไทยด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่งเป็นลายพระหัตถ์ ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จารึกอักษรจีนว่า “แซ่ง ไชว อู่ เจียง” หมายถึง “ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน” พร้อมนามภิไธย “สิรินธร” (กิตติ โลหะเพรรัตน์, 2554, หน้า 18-47)

สาเหตุที่คนจีนอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย

สาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวจีนอพยพออกนอกประเทศ มีสาเหตุ 2 ประการ คือ ปังจ๊าย ผลักดันออกนอกประเทศจีน และปังจ๊ายดึงดูดเข้าสู่ประเทศไทย

1. ปังจ๊ายผลักดันที่ทำให้คนจีนอพยพออกนอกประเทศ มีดังนี้

1.1 เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ตามธรรมชาติทางตอนใต้ของจีนมีแนวเทือกเขาเป็นอุปสรรคต่อการติดต่อขนส่งทางบก และมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นตามที่ราบลุ่มชายฝั่งของมณฑลฟูเจี้ยนและกวางตุ้งที่คั่งแน่นหนาไปสู่ทะเล ทำให้สะดวกในการติดต่อทางทะเลกับเมืองตามลุ่มแม่น้ำตอนกลางและตอนเหนือของจีน จึงทำให้ชาวจีนเหล่านี้มีอาชีพในการประมง และมีความชำนาญในการเดินเรือทะเลมาก นอกจากนี้ยังเกิดภัยธรรมชาติบ่อยครั้ง ทั้งวาตภัยและอุทกภัยเป็นผลให้บ้านเรือนและทรัพย์สินของราษฎรเสียหายเป็นจำนวนมาก

1.2 ความขาดแคลนอาหาร เนื่องมาจากภัยธรรมชาติและน้ำเค็มเข้าแทรกทำให้พื้นที่เพาะปลูกน้อยลง การเก็บเกี่ยวผลผลิตไม่ได้ผลดี ประเทศจีนจึงต้องสั่งซื้อข้าวจากประเทศเพื่อนบ้าน

1.3 การเมืองของจีนมีความวุ่นวายจากภัยสงคราม มีการแย่งชิงอำนาจระหว่างชาวจีนด้วยกันเอง และมีการรุกรานจากประเทศตะวันตก เช่น เหตุการณ์กองทัพอังกฤษรุกรานนครกวางตุ้ง เอ๋มผิงและเมืองท่าอื่น ๆ ของจีน และจากการเกิดกบฏต่าง ๆ ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมือง

กว้างขวางตอนใต้ของจีน บริเวณพื้นที่ดังกล่าวจึงมีความวุ่นวายมาก ต่อมา พ.ศ. 2391-2408 ได้เกิดกบฏไต้ผิงขึ้น กองทัพราชวงศ์ชิงได้ทำการปราบปรามและกระทำการอย่างทารุณต่อประชาชนในมณฑลกว้างต้งและฟูเกี้ยน (ฮกเกี้ยน) (หวางเลี้ยวเขียน, 2530, หน้า 117) ดังนั้นผู้ที่แพ้จึงต้องอพยพออกนอกประเทศ

1.4 รัฐบาลจีนได้ทำสนธิสัญญาปักกิ่งกับประเทศตะวันตกใน พ.ศ. 2403 สัญญานี้มีผลต่อการอพยพของชาวจีน ในข้อสัญญานี้ให้ยกเลิกคำสั่งที่ห้ามชาวจีนเดินทางออกนอกประเทศที่มีมาแต่เดิม จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ชาวจีนอพยพออกไปหาที่อยู่ใหม่ในดินแดนที่สงบสุขกว่าเดิม

1.5 ความก้าวหน้าทางการคมนาคมระหว่างประเทศจีน และดินแดนต่าง ๆ ภายนอกมีมากขึ้น ทำให้อัตราค่าโดยสารอยู่ในระดับที่ถูกลงมาก มีความปลอดภัยในการเดินทางมากขึ้น ตลอดจนดินแดนต่าง ๆ นอกประเทศจีนมีความต้องการแรงงานมากขึ้น และชาวจีนที่เข้าไปอยู่ก่อนได้เป็นคนกลางในการรับสมัครจีนเข้ามาอยู่ในดินแดนใหม่นี้ สำหรับผู้ที่ไม่มีทุนก็สามารถเดินทางออกไปหาที่ทำกินแห่งใหม่นอกประเทศจีนได้ (สกินเนอร์, 2548, หน้า 32) โดยเฉพาะภายหลัง พ.ศ. 2425 เป็นต้นมา ได้มีบริษัทเรือกลไฟรับจ้างบางกอก (Bangkok passenger company) ของอังกฤษเดินเรือรับส่งผู้โดยสารระหว่างกรุงเทพฯ และซัวเถาโดยตรง เฉลี่ยอาทิตย์ละหนึ่งครั้ง ทำให้การเดินทางสะดวกมากขึ้น

1.6 ด้านเศรษฐกิจ เกิดภัยธรรมชาติทำให้พืชผลเสียหาย ประชาชนเกิดความอดอยาก และในภาคใต้ของจีนมีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว (ประเสริฐ โอสถาปนิก และนรา รัตนรุจ, 2521, หน้า 22) เมื่อจีนเริ่มมีการติดต่อกับประเทศตะวันตกและเปิดเมืองท่าในภาคใต้ สินค้าที่ชาวตะวันตกต้องการ ได้แก่ มันทะ ถั่ว จึงทำให้ชาวจีนมีการอพยพเข้าสู่ภาคใต้ของจีนเพิ่มมากขึ้น

2. ปัจจัยดึงดูดให้คนจีนเดินทางเข้ามาในประเทศไทย มีดังนี้

2.1 มีเส้นทางในการทำมาหากิน ที่สำคัญคือการค้าข้าวใช้เรือสำเภาหัวแดง โดยซื้อข้าวจากไทยไปขายที่ประเทศจีน และขนสินค้าจากจีนมาขายที่ประเทศไทย

2.2 เพื่อนและญาติชวนมา ชาวจีนที่อพยพเข้าสู่ประเทศไทยในระยะแรกจะอาศัยอยู่ชั่วคราวเพียง 1-2 ปี เท่านั้น โดยคนรู้จักหรือญาติแนะนำมา ไม่คิดจะอยู่ถาวรและเดินทางเพื่อมาเลี้ยงชีพ

2.3 สภาพเศรษฐกิจและสังคมไทยตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 ไทยเริ่มมีนโยบายส่งเสริมการผลิตเพื่อการส่งออกแต่ไทยยังขาดแรงงาน จึงต้องใช้แรงงานจากภายนอก ดังนั้นการอพยพเข้ามาของชาวจีนจึงเหมาะสมกับความต้องการของสังคมไทย

2.4 ประเทศไทยอยู่ในเครือข่ายธุรกิจทางการค้าของชาวจีน และอยู่ในเส้นทาง

เดินเรือของชาวจีนที่ต้องการออกมาค้าขาย

2.5 ขณะที่ประเทศจีนเกิดความวุ่นวายจากภัยสงครามกลางเมือง และการรุกรานจากประเทศตะวันตกนั้นประเทศไทยมีแต่ความสงบสุข สงครามระหว่างไทยกับพม่าที่เคยยึดเอื้อมมาเป็นเวลานาน ได้ยุติลงเมื่ออังกฤษยึดครองพม่า จึงมีชาวจีนเป็นจำนวนมากอพยพเข้ามาทำมาหากินในประเทศไทย และภายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงใน พ.ศ. 2398 ทำให้มีการค้าเสรีกับต่างประเทศมากขึ้น ชาวจีนได้เข้ามาดูแลกิจการต่าง ๆ ในการผลิตเพื่อการส่งออก เป็นพ่อค้าคนกลางซื้อสินค้าจากประเทศไทยไปขายให้กับชาวตะวันตก ประกอบกับประเทศไทยมีความต้องการแรงงานชาวจีนมากขึ้น เนื่องจากโครงสร้างเดิมของสังคมไทยเป็นสังคมศักดินา และแบ่งออกเป็น 2 ชั้น คือ ชั้นผู้ปกครอง (กษัตริย์ ราชวงศ์ และขุนนาง) และราษฎร (ไพร่-ทาส) ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไพร่เป็นฐานอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม เนื่องจากใช้แรงงานไพร่ในการทำเกษตรกรรม ผลผลิตส่งออกจึงเป็นผลผลิตจากไพร่ที่ทำมาหากินในรูปภาษีอากร แรงงานไทยตกอยู่ภายใต้ระบบศักดินาไทย ไพร่ถูกเกณฑ์แรงงานไปใช้ในราชการ แต่สังคมไทยต้องการใช้แรงงานไปดำเนินการในกิจการใหม่ เช่น การขุดคลอง ทำถนน สร้างอาคาร กิจการรถไฟ โทรเลข วัฒนาอารามต่าง ๆ ฯลฯ

เมื่อสังคมไทยต้องการแรงงานเป็นจำนวนมากมาใช้ในการพัฒนาประเทศ แต่โครงสร้างสังคมศักดินา ทำให้แรงงานไทยไม่เป็นแรงงานอิสระ โครงสร้างสังคมศักดินาจึงเป็นอุปสรรคอันสำคัญยิ่งในการพัฒนาประเทศ แต่โครงสร้างสังคมศักดินาทำให้แรงงานไทยไม่เป็นอิสระ จึงต้องหาแรงงานจากชาติอื่นมาแทนแรงงานไทยและกลุ่มแรงงานอิสระที่ไทยนิยมใช้มากคือแรงงานชาวจีน จึงทำให้ชาวจีนเดินทางเข้ามาในประเทศไทยเป็นระลอกใหญ่อีกครั้งหนึ่ง

2.6 นโยบายของประเทศสยามที่อนุญาตให้ชาวจีนเข้าเมืองได้โดยไม่จำกัดจำนวน เพื่อทดแทนแรงงานและทดแทนอาชีพที่มีไม่เพียงพอในสยาม นโยบายดังกล่าวของไทยทำให้ชาวจีนได้รับการส่งเสริมและมีสิทธิประโยชน์ในการทำมาหากิน เช่น สิทธิพิเศษแก่ชาวจีนที่เรียกกันว่าผูกปี่ข้อมือจีน โดยเรียกเก็บภาษีในอัตราที่ถูกลงเมื่อเทียบกับอัตราที่ไพร่ต้องเสียส่วย สำหรับด้านการปกครองได้แต่งตั้งพระยาโชฎีกราชเศรษฐี ชาวจีนที่มาอยู่ในประเทศไทยก่อร่างสร้างตัวเป็นปึกแผ่นเป็นผู้ควบคุมดูแลคนจีน และตัดสินใจคดีความที่เกี่ยวกับคนจีน จนกระทั่งช่วง พ.ศ. 2475-2488 เป็นช่วงสงครามจีน-ญี่ปุ่น และสงครามทางภาคมหาสมุทรแปซิฟิก ประกอบกับนโยบายภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ที่กีดกันชาวจีนเข้าประเทศ ส่งผลให้มีชาวจีนเดินทางเข้ามาในประเทศไทยในอัตราที่ต่ำ และมีการอพยพเพิ่มขึ้นอีกครั้งทันทีที่สงครามโลกครั้งที่สองยุติลง

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2490 รัฐบาลไทยมีนโยบายเข้มงวดในการควบคุมดูแลชาวจีนมากขึ้น เนื่องจากเกรงภัยคอมมิวนิสต์ที่เข้าครองอำนาจในจีนแผ่นดินใหญ่ จึงให้จำกัดอัตราคนต่างด้าวเข้าประเทศไทยโดยจากการที่เคยอนุญาตให้ชาวจีนเข้าประเทศได้ปีละ 10,000 คน ลดอัตราลงเหลือ 200 คน ในปี พ.ศ. 2492 พร้อมทั้งเรียกเก็บค่าธรรมเนียมคนต่างด้าวสูงขึ้น และผลจากการสถาปนาเป็นสาธารณรัฐประชาชนจีนเมื่อปี พ.ศ. 2492 ทำให้ประชาชนจีนมีจิตวิญญาณเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และในยุคสมัยนี้ถือเป็นการสิ้นสุดที่ชาวจีนถูกบีบบังคับให้ออกไปทำมาหากินเลี้ยงชีพนอกประเทศ (หวางเสี่ยวเยียน, 2530, หน้า 115) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2493 เป็นต้นมาบุตรหลานจีนที่เกิดในประเทศไทยให้ถือสัญชาติไทยตามกฎหมายและมีสิทธิเสรีภาพเหมือนคนไทยทั่วไป

นอกจากนี้ ลิขิต ธีรเวคิน (2521, หน้า 24) ยังได้ระบุถึงสาเหตุที่ชาวจีนอพยพย้ายถิ่นฐานมาอาศัยอยู่ในประเทศไทยว่า

1. ประเทศไทยมีพื้นที่กว้างอุดมสมบูรณ์ แต่มีประชากรเบาบางจึงเหลือพื้นที่ในการเพาะปลูกอีกมาก ผู้ที่ใช้แต่เพียงแรงงานเพาะปลูกก็สามารถจะตั้งตัวได้อย่างง่ายดาย ตรงกันข้ามกับสภาพของมณฑลภาคใต้ของจีนอย่างฟ้ากับดิน
2. ประเทศไทยไม่ค่อยมีปรากฏการณ์ภัยธรรมชาติร้ายแรง และมีแต่ความสงบร่มเย็น ผิดกับประเทศอื่น ๆ ซึ่งเต็มไปด้วยภัยธรรมชาติและความสะดวกอื่นวุ่นวายต่าง ๆ
3. ประเทศไทยมีทรัพยากรต่าง ๆ พร้อมมูล ประชาชนสามารถดำรงชีพอย่างง่ายดาย ไม่มีปัญหาด้านการครองชีพ
4. ประเทศไทยได้ให้ชาวจีนเข้าเมืองได้โดยสะดวกกว่าประเทศเพื่อนบ้านอื่น ทั้งนี้เพราะว่าคนไทยมีนิสัยโอบอ้อมอารีไม่รังเกียจเชื้อชาติคนต่างชาติ ต่างภาษา ไม่เบียดเบียนหรือจำกัดสิทธิผู้ที่นับถือศาสนาอื่นแต่ประการใด

ปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาห้วงปัจจัยจากทางด้านของประเทศจีนและทางด้านของประเทศไทย ล้วนมีส่วนสนับสนุนให้คนจีนเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขาย รับราชการ และตั้งถิ่นฐานประกอบสัมมาชีพในประเทศไทยมากขึ้นโดยลำดับ นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา

สังคมคนจีนในประเทศไทย

ชาวจีนโพ้นทะเล (Overseas chinese) คือกลุ่มคนเชื้อสายจีนที่อาศัยอยู่ภายนอกประเทศจีน มีคำศัพท์ที่บัญญัติความหมายใช้เรียกชาวจีนโพ้นทะเลอย่างเป็นทางการ ได้แก่ หัวเฉียว หมายถึง ชาวจีนโพ้นทะเลที่เกิดในประเทศจีน ในขณะที่ หัวอี ใช้เรียกลูกหลานของบรรพบุรุษชาวจีนที่เกิดในประเทศต่าง ๆ

ชาวจีนอพยพไปยังดินแดนต่าง ๆ มานานแล้ว ประวัติศาสตร์สมัยแรกของชาวจีนโพ้นทะเลปรากฏในสมัยราชวงศ์หมิง และนายพลเจิ้งเหอ (เจ้าปองกง) นักเดินเรือที่ยิ่งใหญ่ที่สุดใน

ประวัติศาสตร์จีน ได้ส่งกองทัพเรือและคนนับพันไปสำรวจทางทะเลจีนใต้ มหาสมุทรอินเดีย และไปถึงทวีปแอฟริกา ซึ่งคนส่วนมากเป็นชาวกวางตุ้งและชาวฮกเกี้ยน ผู้คนที่ออกไปสำรวจทะเลจำนวนมากได้อพยพมา ณ ที่ต่าง ๆ ไม่ได้กลับแผ่นดินแม่ ในยุคล่าอาณานิคมเป็นยุคกระจายตัวของชาวจีนโพ้นทะเล ขณะนั้นเป็นสมัยของราชวงศ์ชิง (กิดดิ โลห์เพชรัตน์, 2554, หน้า 47)

กลุ่มชาวจีนในสังคมไทยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพมาจากประเทศจีนหลายระลอก นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา โดยอพยพเข้ามามากที่สุด ในสมัยรัชกาลที่ 3 จนถึงก่อนระบอบสงครามโลกครั้งที่ 1 เนื่องจากชาวจีนทางตอนใต้ของประเทศไทยได้รับแรงผลักดันจากความลำบากยากแค้น ภัยธรรมชาติ และความกระทบกระเทือนจากสงครามกลางเมือง เช่น สงครามฝิ่น เป็นต้น ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ชุมชนชาวจีนในประเทศไทยได้มีการขยายตัวออกไปหลายแห่ง เช่น บริเวณใต้กำแพงแขวงพระนคร ปากคลองผดุงเกษมด้านใต้ หรือว่าย่านสำเพ็ง เจริญกรุง และเขาวราช ถือว่าเป็นชุมชนจีนที่ใหญ่ที่สุด ฝั่งธนบุรีริมแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณตลาดพลู เป็นต้น

ชาวจีนโพ้นทะเลที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย ส่วนใหญ่นั้นมาจากภาคตะวันออกเฉียงใต้และภาคใต้ของประเทศไทย มีการแบ่งกลุ่มชาวจีนได้ 6 กลุ่ม ดังนี้

1. จีนแต้จิ๋ว (Teachia) มีภูมิลำเนาอยู่ปากแม่น้ำหรือลุ่มน้ำอัน (ห่านเจียง) อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของมณฑลกวางตุ้ง ชาวแต้จิ๋วอาจจะอพยพมาจากฟูเจี้ยนตอนใต้ ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 9 ถึง 15 กลุ่มภาษาพูดอื่น ๆ เรียกชาวแต้จิ๋วว่า “ฟู-เหลา” แปลว่า พลเมืองของฟูเจี้ยน ชาวแต้จิ๋วส่วนมากอาศัยอยู่ในเงาใจ โดยอพยพมาจาก 10 อำเภอ ได้แก่ เตี้ยอัน เตี้ยเอี้ย เก็กเอี้ย สุกไต้ เหยี่ยวพัง ฮงฮุน เท่งไฮ้ โผวเล้ง กิกไซ และล่าฮ้อ ซึ่งเป็นบริเวณชายทะเลและปากแม่น้ำอัน ในประเทศไทยชาวจีนแต้จิ๋วตั้งหลักแหล่งหนาแน่นที่สุดในภาคกลางของประเทศและกระจายอยู่ทั่วประเทศ จีนแต้จิ๋วจึงเป็นจีนกลุ่มใหญ่ที่สุดในประเทศไทย มีบทบาทในด้านเศรษฐกิจของประเทศแทบทุกสาขา ตั้งแต่การค้าขนาดใหญ่ ขนาดกลาง ขนาดย่อม อุตสาหกรรมทั่วไป การธนาคาร และต่าง ๆ อีกมาก

2. จีนแคะ (Hakka) เป็นชาวจีนที่แตกต่างจากกลุ่มภาษาพูดอื่น ๆ มีภูมิลำเนาอยู่ซานเหมิงเฉียวตอนกลางและตะวันตกของมณฑลฮกเกี้ยนและมณฑลกวางสี ในระหว่างหุบเขาที่เป็นแนวไปจนถึงทางทิศเหนือของมณฑลกวางตุ้ง คนจีนบางกลุ่มถือว่าจีนแคะเป็นพวกเร่ร่อน ไม่มีหลักฐานเหมือนพวกจีนกลุ่มอื่น ๆ มีหมู่บ้านชาวนาจีนแคะที่อาศัยอยู่รอบเกาะฮ่องกงและเกาะไหหลำ ในประเทศไทยชาวจีนกลุ่มนี้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในช่วงที่ขาดแคลนแรงงาน ระหว่างปี พ.ศ. 2431-2446 จีนแคะส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างกระจายกระจายอยู่ตามแหล่งที่มีโรงสี โรงเลื่อย เหมืองแร่บางส่วน ช่างเย็บเสื้อผ้า ช่างทำหนัง ช่างทำเงิน ทำทอง การขุดคลอง และเป็นพวกที่มีประสิทธิภาพสูงในการสร้างทางรถไฟ

3. จีนไหหลำ (Hainanese) เป็นประชากรส่วนใหญ่ของเกาะไหหลำ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลกว่างตุง มีภูมิลำเนาอยู่ตามท่าเรือและบริเวณชายฝั่งทะเลเกาะไหหลำ (ไห่หนาน) ชาวไหหลำส่วนมากเดินทางอพยพมาจากอำเภอเหวินฉาง อำเภอฉาง ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะ จีนกลุ่มนี้มาจากแหล่งอุตสาหกรรมของประเทศ จึงเป็นแรงผลักดันให้เดินทางไปทางเหนือของไทย เช่น ที่ลำปางอันมีป่าไม้สักที่อุดมสมบูรณ์ และดำเนินกิจการต่อเรือที่ปากน้ำโพ

4. จีนกวางตุ้ง (Cantonese) เป็นประชากรส่วนใหญ่ของมณฑลกว่างตุง มาจากภาคต่าง ๆ ทางตะวันออกเฉียงใต้ของมณฑลกว่างตุง ส่วนใหญ่มีความชำนาญในด้านช่างฝีมือ งานเครื่องจักรกล จึงทำงานในภาคกลางและแถบที่มีโรงสีข้าว และภาคใต้ซึ่งมีการทำเหมืองแร่ เป็นผู้ริเริ่มในการเลี้ยงสุกร และเริ่มต้นในการก่อตั้งตลาดสินค้าให้อยู่เป็นหลักแหล่งที่แน่นอน

5. จีนฮกเกี้ยน (Fukienese) มีภูมิลำเนาอยู่ทางตอนใต้ของมณฑลฝูเจี้ยน มีเมืองเอ๋เหมิงเป็นศูนย์กลาง กลุ่มภาษาพูดอื่น ๆ เรียกชาวฮกเกี้ยนว่า “ผู้เจียน เหยิน” ผู้อพยพชาวฮกเกี้ยนมาจากจังหวัดของฉวนโจว และฉางโจว เป็นกลุ่มชาวจีนที่เก่าแก่ที่สุดที่อยู่ในประเทศไทย เข้ามาในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ส่วนมากอาศัยอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคใต้ของประเทศไทย เช่น ภูเก็ต ตรัง ระนอง เป็นต้น เป็นพวกแรกที่อพยพเข้ามาทำเหมืองแร่ดีบุก ยางพารา และพ่อค้าทั่วไป ชาวจีนฮกเกี้ยนทางภาคใต้ของประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นพวกที่มีฐานะมั่งคั่งและมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจ (วิไลภา บุรุษพัฒน์, 2517, หน้า 15-37)

ชาวจีนฮกเกี้ยนเป็นชาวจีนกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย และมีจำนวนมากที่สุด ต่อมาชาวจีนแต้จิ๋ว และกลุ่มภาษาอื่น ๆ เดินทางเข้ามาในประเทศไทยมากขึ้น ในขณะเดียวกัน ชาวจีนฮกเกี้ยนได้เดินทางกลับไปประเทศจีนส่วนหนึ่ง ทำให้มีจำนวนลดลงไป การที่ชาวจีนเดินทางเข้าไปตั้งถิ่นฐานในประเทศใดมาก เนื่องมาจากมีความสะดวกในการเดินทางและการชักนำของญาติมิตร เพื่อนฝูง ที่เดินทางเข้าไปอาศัยอยู่ก่อน และการที่ประเทศไทยมีชาวจีนแต้จิ๋วอาศัยอยู่เป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดนั้นเนื่องมาจากชาวจีนแต้จิ๋วทำงานเป็นลูกเรือสำเภาก่อนที่เดินทางติดต่อระหว่างจีนภาคใต้กับไทยเป็นจำนวนมาก และมีการเดินเรือระหว่างเมืองชัวเถากับกรุงเทพฯ โดยตรง

6. จีนกลุ่มอื่น ๆ มาจากไต้หวัน เซี่ยงไฮ้ และนิงโป

การสนับสนุนให้ชาวจีนแต้จิ๋วเดินทางเข้ามามากในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างของสังคมไทยในระยะต่อมา จึงมีจำนวนชาวจีนเพิ่มมากขึ้นในสังคมไทย จนกล่าวได้ว่า ชาวจีนเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีมากที่สุดในประเทศไทย เพราะชาวจีนได้อพยพเข้ามาและรวดเร็ว ชาวจีนบางส่วนได้รับการยกเว้นภาษีของตนไว้อย่างเหนียวแน่น

และมีชาวจีนส่วนหนึ่งที่ได้ผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมไทย แต่ความรู้สึกของชาวจีนเหล่านี้ยังมีความภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง ชีวิตความเป็นอยู่ ความรู้สึกนึกคิดในเรื่องของจารีตประเพณี ชาวจีนส่วนหนึ่งเห็นว่าวัฒนธรรมของตนเองมีความเก่าแก่โดดเด่น เป็นมรดกสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ คนรุ่นต่อ ๆ มามีหน้าที่จะต้องรักษาและสืบทอดวัฒนธรรมของตนไว้เพื่อแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ

นอกจากนี้ อีกสาเหตุหนึ่งที่ชาวจีนต้องรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของของตนไว้ เพราะชาวจีนมีความจำเป็นต้องอพยพออกจากประเทศจีนไปตั้งหลักแหล่งในประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทยด้วย ชาวจีนเหล่านี้ต้องเผชิญกับความโดดเดี่ยว และต้องปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่ตนอพยพเข้าไปอยู่ ทำให้ชาวจีนรวมกลุ่มกันอยู่เป็นชุมชน มีการตั้งสมาคมต่าง ๆ เช่น สมาคมภาษา สมาคมกลุ่มอาชีพและธุรกิจ สมาคมเพื่อการกุศล สมาคมกลุ่มสกุล สมาคมจีนเหล่านี้มีความสำคัญต่อชาวจีนในการดำรงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของตนเอาไว้ และเป็นศูนย์กลางในการให้บริการและช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการทำธุรกิจ

ชาวจีนที่อพยพมาจากประเทศจีนส่วนใหญ่เป็นสามัญชน เมื่อมาอยู่ในสังคมไทยก็เกิดความรู้สึกแปลกถิ่นและไร้เสถียรภาพ มองไม่เห็นอนาคตของตนเอง ทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่น โดยมีวัฒนธรรมจีนเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว เมื่อชาวจีนโพ้นทะเลส่วนหนึ่งได้รับความสำเร็จเป็นที่ยอมรับในสังคมไทย มีฐานะทางเศรษฐกิจทัดเทียมคนไทย ความรู้สึกในช่วงแรกที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยลดน้อยลง ความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาคนชาติเดียวกันก็ลดลง ความเกรงครัดในวัฒนธรรมจีนที่เคยยึดถืออย่างเหนียวแน่นก็ลดน้อยลง บางส่วนอาจจะปฏิบัติทั้งวัฒนธรรมจีนและวัฒนธรรมไทยจนเกิดการผสมผสานกลมกลืนกันได้ในที่สุด (สมบุญ สุธาสาธิต, 2530, หน้า 17-20)

การควบคุมคนจีนในประเทศไทย

เนื่องจากมีชาวจีนอพยพเข้าเมืองเป็นจำนวนมาก และกุมอำนาจทางเศรษฐกิจประกอบกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีการปฏิวัติสถาปนาการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญในประเทศไทย พ.ศ. 2460 การล้มระบอบซาร์ในรัสเซีย การสถาปนาการปกครองระบบสาธารณรัฐในจีน ปรากฏการณ์เหล่านี้สะท้อนความมั่นคงของรัฐสยาม

เริ่มจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เริ่มนโยบายต่อชาวจีนไทยอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน คือ ออกกฎหมายควบคุมโรงเรียนจีน พระราชบัญญัติสัญชาติ พระราชบัญญัติเนรเทศ พระราชบัญญัติคนต่างประเทศเข้าเมือง ซึ่งล้วนเป็นกฎหมายควบคุมคนจีนทั้งสิ้น ต่อมาในยุครัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ยุค คือ พ.ศ. 2478-2482 และ พ.ศ.

2491-2499 ช่วงแรกเป็นยุคสงครามต่อต้านญี่ปุ่น เกิดกระแสชาตินิยม รัฐบาลไทยมีนโยบายกดดันชาวจีนมากขึ้น ทำการปราบปรามชาวจีน สั่งปิดหนังสือพิมพ์ ออกพระราชบัญญัติเขตหวงห้ามคนต่างด้าว ตั้งบริษัทคนไทยเพื่อควบคุมตลาดข้าวจากมือคนจีน ในยุคที่ 2 เป็นยุคที่ประเทศจีนได้กลายเป็นประเทศสังคมนิยม รัฐบาลไทยได้ควบคุมกิจกรรมชาวจีนอย่างเข้มงวดเพื่อต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ ตรวจค้นและปิดโรงเรียนจีน ปิดสมาคมคนจีน เพิ่มค่าธรรมเนียมคนต่างด้าว กำหนดอาชีพสำหรับคนไทย เปลี่ยนระบบการศึกษาจีนทำให้โรงเรียนจีนหมดอิทธิพลทางการเมือง และบังคับให้โรงเรียนจีนใช้หลักสูตรแบบไทยนิยม และบังคับให้ร้องเพลงชาติทุกเช้า

ผลจากการดำเนินนโยบายอย่างเข้มงวดของรัฐบาลดังกล่าว ทำให้จำนวนโรงเรียนจีนลดลงอย่างรวดเร็ว บิดามารดาชาวจีนจำต้องส่งลูกหลานเรียนใน โรงเรียนไทยมากขึ้น ส่วนชนชั้นผู้ดีชาวจีนนิยมส่งลูกหลานเรียน โรงเรียนของคณะสอนศาสนาชาวต่างประเทศมากขึ้นยิ่งกว่าสมัยก่อนสงคราม (สกินเนอร์, 2548, หน้า 327-373)

ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เหนียวแน่นของคนจีนโพ้นทะเลในอดีต

โดยทั่วไปของชุมชนชาวจีนในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นชุมชนที่ยึดมั่นในประเพณีและวัฒนธรรมจีน คนจีนในชุมชนจะมีลักษณะที่เรียกว่า Chinatown chinese อันแสดงถึงเอกลักษณ์อันโดดเด่นของชาวจีน เช่น ทางด้านการใช้ชีวิต การยึดถือระบบเครือญาติ การเคารพบรรพบุรุษ การจัดประเพณีจีน การพูดภาษาจีน อ่านและเขียนภาษาจีนได้ดี ขยัน ประหยัด ทำงานหนัก มักเข้าร่วมกิจกรรมขององค์กรหรือสมาคมจีน มีความเป็นชาตินิยมสูง จงรักภักดีต่อประเทศจีน ทั้งหมดนี้คือลักษณะที่บ่งบอกถึงบุคลิกดั้งเดิมของคนในชุมชน

ในสังคมไทยเมื่อประเทศเข้าสู่ยุคแห่งการพัฒนาความทันสมัย ลักษณะดังกล่าวนี้ไม่ปรากฏอีกต่อไป หลังปี ค.ศ. 1910 ทรงผมและเครื่องแต่งกายชายจะเป็นแบบตะวันตก ส่วนผู้หญิงปลายทศวรรษ 1930 ทั้งหญิงไทยและจีนเริ่มตัดผมและใส่เสื้อผ้าที่ทันสมัย เป็นต้น นอกจากนี้การตั้งถิ่นฐานในประเทศอื่นนั้นทำให้ชาวจีนมีการบูรณาการในสังคมสูงเพื่อปกป้องตนเองจากสังคมเจ้าบ้าน (Host society) การบูรณาการดังกล่าวทำให้ชุมชนชาวจีนมีลักษณะ Homogeneity หรือสังคมเนื้อเดียวกัน การบูรณาการดังกล่าวนอกจากจะมาจากค่านิยมดังที่กล่าวมาแล้ว และยิ่งกว่านั้นคือ การควบคุมทางสังคมค่อนข้างเข้มแข็งซึ่งจำเป็นต่อการบูรณาการ ดังนั้น ชุมชนชาวจีนจึงอยู่ในลักษณะที่ปิด มีความร่วมมือที่แน่นแฟ้น มีลักษณะของการพึ่งตนเองสูงอันทำให้ชุมชนมีช่องว่างกับสังคมเจ้าบ้านมาก

การมีบูรณาการที่สูงดังกล่าว ทำให้ชาวจีนมีศักยภาพในการจัดตั้งสมาคมหลากหลายรูปแบบเพื่อให้เป็นที่แลกเปลี่ยนข่าวสาร รวมทั้งประสานผลประโยชน์ต่อกัน รวมทั้งเพื่อต่อต้าน

กับนโยบายของรัฐเมื่อถูกคุกคาม และจะต้องช่วยเหลือตนเองก่อน แต่ละสมาคมมีการจัดตั้งตามแต่เวลาและวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไป การจัดตั้งสมาคมดังกล่าวทำให้เครือข่ายของชาวจีนเหนียวแน่นและนำไปสู่การครอบงำเศรษฐกิจสังคมเจ้าบ้านได้ง่าย สมาคมดังกล่าวได้แก่ สมาคมการค้า หอการค้า สมาคมโรงสี สมาคมผู้ค้าข้าว กลุ่มภาษา สมาคมแซ่ สมาคมบำเพ็ญประโยชน์ เช่น ปอเต็กตึ๊ง เป็นต้น สมาคมศาสนา เช่น สมาคมชาวพุทธ รวมทั้งสมาคมลับที่ให้ความคุ้มครองเครือข่ายของตนเองรวมทั้งการเรียกค่าคุ้มครองด้วย

ในสังคมที่มีช่องว่างอย่างมากกับชุมชนจีน เช่น ในอินโดนีเซียช่องว่างระหว่างสังคมเจ้าบ้านและชุมชนจีนมีอยู่มากจนเกิดความขัดแย้งในระดับต่าง ๆ ไม่ว่าในด้านวัฒนธรรมประเพณีทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อระบบสังคมนิยมครอบงำจีนแผ่นดินใหญ่ และปลุกความรู้สึกชาตินิยมชาวจีนโพ้นทะเลทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สิ่งนี้ชุมชนจีนถูกคุกคามจากสังคมเจ้าบ้านทำให้ชุมชนจีนต้องดิ้นตัวและปกป้องตนเองมาก แต่ในสังคมไทยแตกต่างออกไป การเปลี่ยนแปลงของชุมชนจีนในสังคมไทยเป็นไปโดยการปรับตัวของชุมชนจีนและสังคมไทยในวัฒนธรรมที่ร่วมกันได้ เช่น การนับถือศาสนาพุทธเหมือนกันแม้ต่างนิกาย การน้อมตัวของคนจีนเข้ารับใช้ระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทย และจากการติดต่อระหว่างคนไทยและคนจีนเป็นไปอย่างใกล้ชิดตามประวัติศาสตร์ที่ยาวนานทำให้ความขัดแย้งระหว่างกันลดลงไป ถูกหลานชาวจีนที่เกิดในประเทศไทยได้ถูกผสมผสานกลมกลืนเป็นไทยด้วยสัญชาติและสภาพแวดล้อม แต่ก็ยังมีส่วนที่บ่งบอกถึงความเป็นจีนโดยดูได้จากการปฏิบัติประเพณีจีนที่ยังคงมีอยู่ (บุญยง ชื่นสุวิมล, 2551, หน้า 85-86)

เดือนพิศ ชัยพรหมประสิทธิ์ (2531, หน้า 29) ได้ตั้งข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทยไว้ 4 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 ในการตั้งถิ่นฐาน ชาวจีนนิยมอยู่ตามเมืองมากกว่าชนบท เนื่องจากการทำมาหากินในเมืองทำได้ง่ายกว่าชนบท และมีความเหมาะสมกับความถนัดของชาวจีนซึ่งก็คือการทำการค้าส่วนตัว โดยเฉพาะบริเวณกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล จะมีคนจีนอยู่มากที่สุด รองลงมาคือภาคใต้ ซึ่งเป็นเส้นทางการอพยพในอดีต เป็นสถานที่ที่ชาวจีนเคยมาทำเหมืองแร่ ส่วนภาคที่คนจีนไม่นิยมไปทำมาหากินคือภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยให้เหตุผลว่าเป็นภาคที่มีความแร้นแค้น

ประการที่ 2 แต่ละกลุ่มของชาวจีนมีความถนัดที่ต่างกัน อาทิ จีนแต้จิ๋วประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าขายส่ง จีนกวางตุ้งประกอบอาชีพเป็นหมอหรือช่างกล ช่างไม้ จีนไหหลำประกอบอาชีพเป็นพนักงานรับใช้ในบ้าน

ข้อที่น่าสังเกตอีกประการ คือ กลุ่มภาษาทั้ง 5 กลุ่ม จะติดต่อกันได้ต้องใช้ภาษากลางที่เรียกว่า แมนดาริน หรือ ก๊กอื้อ ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มปรากฏว่า พวกกวางตุ้งมีทัศนคติ

ที่ไม่ติดต่อพวกจีนแต่จ้าว โดยถือว่าแต่จ้าวเป็นผู้คิดใหม่มีพื้นเพเป็นไพร่มาแต่เดิม ในภาคใต้ของประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นพวกชกเกี้ยนที่มั่งคั่งและมีอิทธิพลในทางการเมืองของท้องถิ่น พวกชกเกี้ยนถือว่าตนเองเป็นผู้สูงกว่าพวกแต่จ้าว

แม้ชาวจีนในประเทศไทยจะมีถึง 5 กลุ่มภาษา แต่ความแตกต่างก็ไม่ได้มีความสำคัญที่จะทำให้รู้สึกไม่เป็นพวกเดียวกัน สังเกตได้จากจะไม่มีกรเป็นปฏิปักษ์ต่อกันอย่างเปิดเผยระหว่างกลุ่มภาษา ในย่านธุรกิจและบริเวณที่อยู่อาศัยกลุ่มภาษาเหล่านี้จะอยู่ผสมปนเปกันและไม่ถึงเลที่จะร่วมกันในประเพณีและกิจกรรมต่าง ๆ ยังมีความพยายามที่จะใช้ภาษากลางหรือแมนดารินในการติดต่อกันอยู่เสมอ

ประการที่ 3 ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยเป็นชาวจีนที่มีการศึกษาดำและเป็นชาวนามาก่อนเป็นส่วนใหญ่ วัฒนธรรมที่นำเข้ามาจึงเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นของจีนภาคใต้ จึงไม่อาจเป็นตัวแทนของ “วัฒนธรรมจีน” ในความหมายที่แท้จริง กล่าวอีกประการก็คือ ชาวจีนในประเทศไทยมิได้นำเอาวัฒนธรรมของชนชั้นสูงเข้ามาด้วย

ประการที่ 4 ระบบความเชื่อของชาวจีน มีการยอมรับระบบความเชื่อหลาย ๆ อย่างไว้ด้วยกัน อาทิ การนับถือผี พุทธศาสนาและหลักจริยธรรม โดยมีได้เกิดความรู้สึกว่าเป็นระบบความเชื่อที่ผิดต่อกัน แต่จุดมุ่งหมายที่สำคัญที่ได้จากการนับถือศาสนาของชาวจีนที่มุ่งหนักไปในทางลัทธิหายาน คือ ความสำเร็จทางวัตถุ เช่น ความสำเร็จในหน้าที่การค้า-ความร่ำรวย

จากลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมนี้เอง จึงเป็นสาเหตุให้ชาวจีนมีบุคลิกลักษณะที่มีความขยันขันแข็งและมีระเบียบวินัย

บทบาทของชนจีนในประเทศไทย อาจแบ่งได้เป็น 3 บทบาท ดังนี้

1. บทบาทของชาวจีนในด้านการเมือง

ในสมัยอยุธยาเมื่อปี พ.ศ. 2476 ปรากฏหลักฐานว่าชาวจีนได้ก่อการจลาจลขึ้น หลังจากทีพระบรมโกศขึ้นครองราชย์ได้ไม่นาน ชาวจีนประมาณ 300 คน ได้ยกกำลังโจมตีพระราชวังโดยไม่ทราบสาเหตุแน่ชัด แต่พวกชาวจีนเหล่านั้นก็ได้ถูกปราบและประหารชีวิต อย่างไรก็ตามชาวจีนในประเทศไทยได้มีบทบาทสำคัญในการป้องกันต่อสู้กับพม่าอย่างเข้มแข็งในระหว่างการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 (ลิขิต ธีรเวคิน, 2521, หน้า 31)

นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 จนถึงรัชกาลที่ 5 ชาวจีนไม่ได้เข้ามามีบทบาททางด้านการเมืองแต่อย่างใด แม้ว่าชาวจีนจะได้ก่อความไม่สงบขึ้นโดยพวกสมาคมลับซึ่งเรียกว่า “ตัวเหี้ย” หรือ “อั้งยี่” ก็ตาม แต่ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวโดยไม่มีเหตุผลทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง อาจพิจารณาได้ว่า ในระยะนี้ชุมชนชาวจีนยังมีขนาดเล็ก และชาวจีนส่วนใหญ่ที่อพยพเข้าสู่ประเทศไทยก็เป็นผู้มีฐานะยากจน เมื่อเข้ามาอยู่ในประเทศไทยซึ่งมีช่องทางทำ

มาหากินมากมาย ชาวจีนเหล่านี้ก็มุ่งประกอบอาชีพที่ตนเองถนัด เพื่อที่จะสร้างฐานะความเป็นอยู่ของตน จึงเป็นเหตุให้ชาวจีนส่วนใหญ่ตั้งมั่นอยู่ในความสงบ จะมีที่ก่อความวุ่นวายอยู่บ้างก็เฉพาะแต่เพียงชาวจีนกลุ่มน้อยเท่านั้น

เหตุผลประการสำคัญที่ทำให้ชาวจีนไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมืองก็คือ ในระยะเวลาดังกล่าวอิทธิพลภายนอกยังไม่ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อชุมชนชาวจีนแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะว่าในเวลานั้นประเทศจีนยังปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ผู้ปกครองจีนยังไม่เห็นความสำคัญของชาวจีนโพ้นทะเลมากนัก นอกจากนี้รัฐบาลจีนในสมัยนั้นยังมีท่าทีไม่เป็นมิตรต่อชาวจีนที่อพยพไปอยู่ประเทศอื่น โดยเห็นว่าผู้ที่อพยพไปจากบ้านเมืองของตนนั้นเป็นคนอกตัญญูต่อบ้านเมืองของตน ท่าทีของรัฐบาลจีนเช่นนี้ทำให้ชาวจีนที่อพยพไปทำมาหากินนอกประเทศไม่มีความสัมพันธ์กับประเทศบ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง

อิทธิพลภายนอกเข้ามามีบทบาทต่อชุมชนชาวจีนในตอนปลายรัชกาลที่ 5 คร. ชุนยัดเจิน เข้ามาแสวงการสนับสนุนจากชาวจีนในประเทศไทย พร้อมทั้งนำลัทธิชาตินิยมเข้ามาปลุกฝังในหมู่ชาวจีนด้วย จึงอาจกล่าวได้นับเป็นครั้งแรกที่อิทธิพลจากภายนอกเข้ามามีบทบาทต่อชาวจีนในประเทศไทย และจากนั้นเป็นต้นมาความเคลื่อนไหวใด ๆ ของชาวจีนในประเทศไทย ก็มักเป็นผลมาจากอิทธิพลจากภายนอกแทบทั้งสิ้น หรืออีกนัยหนึ่งความเคลื่อนไหวของชาวจีนมีเหตุผลทางการเมืองมาเกี่ยวข้องด้วย

อิทธิพลจากภายนอกนี้คือ ประเทศจีนซึ่งหมายรวมถึงจีนคณะชาติและจีนคอมมิวนิสต์ที่ได้อพยพมาแทรกแซงเพื่อเข้ามามีอิทธิพลเหนือชาวจีนในประเทศไทยอยู่ตลอดเวลา ในด้านจีนคณะชาตินั้นยังคงมีนโยบายที่จะดีได้กลับสู่แผ่นดินใหญ่ โดยหวังความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา และการช่วยเหลือสนับสนุนจากชาวจีนโพ้นทะเลที่ยังคงนิยมฝ่ายรัฐบาลจีนคณะชาติ ซึ่งมีจอมพลเจียงไคเช็คเป็นผู้นำ หรืออย่างน้อยรัฐบาลจีนคณะชาติก็ยังต้องการเสียงสนับสนุนฐานะของประเทศจากชาวจีนโพ้นทะเลในด้านการเมืองอยู่ ส่วนจีนคอมมิวนิสต์นั้นได้ประกาศอย่างเปิดเผยแล้วว่า ประเทศไทยเป็นเป้าหมายในการรุกรานต่อไป และขณะนั้นจีนคอมมิวนิสต์ก็ได้มีบทบาทสำคัญในการให้การสนับสนุนต่อการก่อการร้ายในประเทศไทย ตลอดจนการโจมตีให้ร้ายต่อประเทศไทยทางวิทยุกระจายเสียงอยู่ตลอดเวลา

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าประเทศจีนทั้งสองต่างก็ได้พยายามดำเนินการทุกวิถีทางในอันที่จะแสวงหาและสร้างอิทธิพลต่อชาวจีนโพ้นทะเล โดยเฉพาะชาวจีนในเอเชียอาคเนย์ และในประเทศไทยด้วยเพื่อให้สนับสนุนฝ่ายตน ดังนั้นชาวจีนในประเทศไทยจึงแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายหนึ่งสนับสนุนรัฐบาลจีนคณะชาติ ชาวจีนพวกนี้ใช้สถานทูตจีนในกรุงเทพฯ เป็นเครื่องมือสำคัญใน

การรักษาผลประโยชน์และคุ้มครองคน สำหรับพวกที่นิยมฝ่ายรัฐบาลจีนคอมมิวนิสต์ พวกนี้ต้องดำเนินงานอย่างลับ ๆ เพราะรัฐบาลมีนโยบายต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ โดยมีพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์อย่างเป็นทางการอีกด้วย

การดำเนินการแบบใต้ดินของจีนแบบคอมมิวนิสต์นั้น ได้แก่ การแทรกซึม การอบรม สั่งสอนลัทธิคอมมิวนิสต์ ในโรงเรียนจีนคอมมิวนิสต์มิได้ต้องการให้ชาวจีนโพ้นทะเลเพื่อสนับสนุนฐานะทางการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศตนเท่านั้น แต่ยังต้องการให้ชาวจีนในประเทศไทยเป็นเครื่องมือในการทำลายประเทศไทยทั้งทางตรงและทางอ้อมอีกด้วยในยามที่สถานการณ์อำนวยให้

อย่างไรก็ดีชาวจีนส่วนใหญ่ในประเทศไทยมิได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองภายในประเทศแต่อย่างใด ที่เป็นเช่นนั้นน่าจะเนื่องมาจากเหตุผล 3 ประการดังนี้

1.1 ชาวจีนเหล่านั้นต่างมุ่งมั่นที่จะประกอบอาชีพเพื่อเสริมสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของตนเพียงอย่างเดียว ไม่มีใครปฏิเสธว่าชาวจีนไม่ว่าจะอาศัยอยู่ในส่วนใดของประเทศไทย ส่วนใหญ่ต่างยึดอาชีพในการประกอบธุรกิจการค้าเป็นหลักสำคัญ และพร้อมที่จะตั้งหน้าทำมาหากินอย่างขยันขันแข็งและอดทน จนคนพื้นเมืองไม่สามารถจะแข่งขันได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นชาวจีนจึงไม่ค่อยให้ความสนใจในด้านการเมืองเท่าใดนัก แต่ก็มีข้อยกเว้นอยู่บ้างสำหรับบางประเทศ เช่น มาเลเซีย เป็นต้น เพราะในมาเลเซียนั้นมีชาวจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากเกือบร้อยละ 40 ของจำนวนประชากรทั้งหมด จึงได้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองของชาวจีนขึ้นเพื่อพิทักษ์รักษาผลประโยชน์ของตน

1.2 โดยทั่วไปแล้วชาวจีนในประเทศไทยมีความเป็นอิสระที่จะดำเนินธุรกิจการค้าโดยไม่ได้รับการบีบคั้นใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นจึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องรวมกลุ่มกันทางการเมืองเพื่อหาทางพิทักษ์รักษาผลประโยชน์ของพวกเขาเอง อย่างไรก็ตามก็มีเชื่อว่าชาวจีนในประเทศไทยจะไม่มีการรวมกลุ่มของชาวจีนเพื่อที่จะได้เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับการเมืองของประเทศไทย

1.3 อาจจะเป็นได้ว่าภาวะการเมืองของประเทศไทยมีความไม่แน่นอนอยู่ตลอดเวลา และนับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ก็ได้มีการปฏิวัติรัฐประหารบ่อยครั้ง ในบางครั้งฝ่ายทหารที่เข้ามามีอำนาจได้ปฏิบัติต่อชาวจีนอย่างเข้มงวดกวาดขันเพื่อให้ชาวจีนปฏิบัติตามกฎระเบียบบางอย่างโดยเคร่งครัด ดังเช่นในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีในระหว่างปี พ.ศ. 2481-2487 เป็นต้นมา สถานการณ์ดังกล่าวนี้อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวจีนหลีกเลี่ยงไม่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองภายในประเทศ ทั้งนี้เพื่อป้องกัน

ความยุ่งยากใด ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นอันเป็นผลทำให้การประกอบอาชีพของตนต้องกระทบกระเทือนไปด้วย (ชรินรัตน์ อิงพงษ์พันธ์, 2548, หน้า 16-17)

2. บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ

มัลลิกา เรืองระพี (2518, หน้า 215-217) ได้ศึกษาบทบาทของชาวจีนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และศิลปกรรมไทยในสมัยรัชกาลที่ 1-4 พบว่า ชาวจีนเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีอิทธิพลภายในประเทศ เนื่องจากชาวจีนมีความสัมพันธ์และอิทธิพลต่อเศรษฐกิจของไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นชาวจีนยังมีบทบาทและอิทธิพลควบคุมเศรษฐกิจของไทยมากขึ้นทั้งทางด้านการค้าภายในและต่างประเทศ

ด้วยเหตุผลที่ต้องการแรงงานเพื่อย้ายการเติบโตทางเศรษฐกิจในประเทศ ทำให้รัฐบาลในสมัยรัตนโกสินทร์เปิดประเทศให้เกิดการหลั่งไหลเข้ามาของชาวจีน ประจวบกับสถานะภายในประเทศจีนขณะนั้นที่เป็นตัวช่วยผลักดันพลเมืองที่อาศัยอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกให้อพยพออกนอกประเทศ ทำให้ประชากรจีนได้เพิ่มปริมาณในประเทศไทยอย่างรวดเร็ว

ในสมัยที่ชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในระยะแรก ๆ นั้น ชาวจีนยังไม่ได้เข้ามามีส่วนกำหนดบทบาททางเศรษฐกิจของประเทศไทยแต่อย่างใด ส่วนใหญ่ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยการใช้แรงงาน ต่อมาเมื่อเห็นว่าช่องทางทางการค้าเปิดโอกาสให้ ชาวจีนก็พากันหันมายึดการค้าขายเป็นอาชีพ ในไม่ช้าอาชีพการค้าขายก็ตกอยู่ในมือของคนจีนเกือบทั้งหมด เพราะคนไทยส่วนใหญ่ไม่นิยมอาชีพทางการค้าขาย

รัฐบาลเริ่มมองเห็นปัญหาจากการเข้ามามีอิทธิพลทางเศรษฐกิจของชาวจีนตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 5 โดยในสมัยนั้นชาวจีนได้พากันนัดหยุดงานไม่ยอมเปิดร้านค้าขายกันตามปกติ สาเหตุสืบเนื่องมาจากทางราชการได้เพิ่มภาษีเงินรัฐผูกการแก่ชาวจีนให้เท่ากับคนไทยและชาวต่างประเทศอื่น ๆ จากเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ทำให้รัฐบาลสมัยต่อมาได้ตระหนักถึงปัญหาการเข้ามามีอิทธิพลทางเศรษฐกิจของชาวจีน และพยายามหาทางลดอิทธิพลทางเศรษฐกิจของชาวจีนลง แต่ก็ไม่ค่อยได้ผลเท่าใดนัก เพราะประเทศไทยกำลังอยู่ในยุคของการพัฒนาประเทศ ด้วยเหตุนี้เองทำให้ควมเจริญแผ่ขยายออกไปตามเมืองต่าง ๆ ทั่วประเทศ ชาวจีนก็ได้กระจายตัวออกไปตามเมืองเหล่านั้นเป็นเงาตามตัว และทุกหนทุกแห่งที่ชาวจีนไปอยู่ชาวจีนก็ได้เข้ายึดอาชีพทางธุรกิจการค้าแทบทั้งสิ้น

นอกจากลักษณะของสังคมไทย และโครงสร้างทางเศรษฐกิจของไทยจะมีส่วนทำให้ชาวจีนที่เข้ามาครอบงำเศรษฐกิจของไทยแล้ว สิ่งที่สำคัญที่สุดที่ช่วยให้ชาวจีนดำเนินธุรกิจการค้าอย่างได้ผลก็คือ ลักษณะนิสัยของชาวจีนที่มีความขยันขันแข็ง อดทน มัธยัสถ์ และมีความเฉลียว

ฉลาดในการดำเนินธุรกิจต่าง ๆ ตลอดจนมีความสามัคคีกันในหมู่พวกพ้อง คุณลักษณะดังกล่าวนี้หาไม่ค่อยจะได้ในหมู่ของคนไทย ซึ่งส่วนใหญ่มักชอบการรับราชการ และมีชีวิตสุขสบาย ส่วนชาวจีนนั้นต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดเนื่องจากอพยพมาจากประเทศจีน เมื่อเข้ามาตั้งหลักแหล่งก็มุ่งประกอบอาชีพสร้างฐานะของตนให้เป็นปึกแผ่น เพื่อที่จะได้ส่งเงินไปให้ญาติพี่น้องของตนในประเทศจีน

อย่างไรก็ดีเมื่อพิจารณาแล้วก็จะพบว่า ความจริงประการหนึ่งว่าชาวจีนนี้มีอยู่เป็นจำนวนมากได้กลายเป็นคนไทยไปแล้ว ทั้งในด้านวัฒนธรรมและความรู้สึกนึกคิด ส่วนในด้านสัญชาตินั้นบรรดาลูกชาวจีนที่เกิดในเมืองไทยย่อมได้รับสัญชาติไทยทันที ตามพระราชบัญญัติของกฎหมายสัญชาติของประเทศไทย เพราะฉะนั้นบรรดาชาวจีนที่เข้ามามีอิทธิพลในธุรกิจการค้าอยู่ในขณะนั้นส่วนหนึ่งก็คือคนไทย และข้อเท็จจริงอีกอย่างหนึ่งที่ไม่ควรมองข้ามก็คือ ชาวจีนที่ประกอบธุรกิจการค้าอยู่ในประเทศไทยนั้นชาวจีนพวกนี้ตั้งหลักแหล่งอยู่ในประเทศไทยเป็นการถาวร

เพราะฉะนั้นเงินกำไรที่ได้จากการประกอบธุรกิจต่าง ๆ ก็จะใช้ไปในการลงทุนหมุนเวียนอยู่ในประเทศไทยเองมิได้รั่วไหลไปไหน ซึ่งก็ย่อมจะก่อให้เกิดผลดีต่อระบบเศรษฐกิจของไทยโดยรวม แม้จะมีอยู่บ้างที่ชาวจีนส่งเงินทองไปให้ญาติพี่น้องที่เมืองจีน แต่ก็มิได้มีปริมาณที่มากมายพอที่จะก่อให้เกิดผลกระทบกระเทือนต่อระบบเศรษฐกิจของไทยแต่อย่างใด (ชรินทร์ อิงพงษ์พันธุ์, 2548, หน้า 18-19)

3. บทบาทของชาวจีนด้านสังคมและวัฒนธรรม

3.1 ด้านสังคม

โดยที่ชาวจีนเป็นชนกลุ่มน้อยที่สำคัญที่สุดในประเทศไทย บทบาททางด้านสังคมของชาวจีนในประเทศไทยเป็นสิ่งที่น่าสนใจ จากการศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคมจีนในประเทศไทย ทำให้เห็นว่าชาวจีนสามารถรักษาลักษณะทางสังคมบางประการไว้ได้และส่งผลกระทบต่อเกี่ยวข้องเกี่ยวกับการปรับตัวให้เข้ากับวิถีชีวิตของคนไทยอยู่พอสมควร

ลักษณะทางสังคมที่จะกล่าวถึงนี้ถือได้ว่าเป็นลักษณะโดยทั่วไปของชาวจีนไม่ว่าจะจัดอยู่ในกลุ่มภาษาใด ทั้งนี้เพราะเรายอมรับกันว่าแม้จะมีความแตกต่างกันบ้างภายในกลุ่มแต่ถ้ามองในลักษณะร่วมกันแล้วเราจะต้องถือว่าชาวจีนเป็นกลุ่มเดียวกันและลักษณะทางสังคมดังกล่าวนี้จะมุ่งหนักไปในการจัดระเบียบสังคม คือ

3.1.1 การจัดระเบียบภายในครอบครัว

ครอบครัวของชาวจีนมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย (Extended family) โดยที่ครอบครัวแต่ละครอบครัวเอาญาติอื่น ๆ เป็นสมาชิกอยู่ในครอบครัวเดียวกัน ช่วยกันทำมาหากิน นอกเหนือไปจากพ่อแม่และลูก ๆ ดังนั้นจะสังเกตเห็นว่าในครอบครัวแต่ละครอบครัวของชาวจีน

จะมีญาติอื่น ๆ แทรกอยู่ด้วยเสมอ การเคารพเชื่อฟังกันภายในครอบครัวก็ถือฝ่ายชายที่มีอาวุโสสูงสุดเป็นหัวหน้าครอบครัว อันเป็นค่านิยมอันเนื่องมาจากความเชื่อในเรื่องการเคารพวิญญาณของบรรพบุรุษ

สังคมชาวจีนมีความเหลื่อมล้ำทางสถานภาพระหว่างฝ่ายชายกับฝ่ายหญิงรุนแรงมาก จนกระทั่งเห็นได้ว่าการจัดระเบียบสังคมแบบนี้ปฏิบัติต่อหญิงราวกับเป็นทาส และยังมีทัศนคติเกี่ยวกับการมีบุตรที่ชอบบุตรชายมากกว่าบุตรสาว การควบคุมการใช้จ่ายภายในครอบครัวจะขึ้นอยู่กับฝ่ายชาย

ดังนั้นประเพณีในการรวมกลุ่มเบื้องต้นคือ กลุ่มครอบครัวและญาติของชาวจีนจึงแน่นแฟ้นกว่าการรวมกลุ่มของคนไทย ยิ่งกว่านั้นการช่วยเหลือกันในระหว่างเครือญาติของชาวจีนจะมีมากกว่า ทั้งนี้เนื่องจากชาวจีนทราบถึงคุณค่าของกลุ่มมากกว่าคนไทยซึ่งมักจะได้รับการกล่าวขวัญว่าเป็นปัจเจกชนนิยม อันหมายถึงว่าไม่ค่อยเห็นคุณค่าของการรวมกลุ่มมากนัก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือคนจีนมีกลุ่มแน่นแฟ้น แต่ละคนยอมปฏิบัติตามบรรทัดฐานหรือกฎเกณฑ์ของกลุ่ม

3.1.2 การรวมกลุ่มเหนือระดับครอบครัวและเครือญาติ

เราจะพบว่าความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในครอบครัวของชาวจีนนั้น ถือว่าเป็นเพียงส่วนหนึ่งของประเพณีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังนั้นเราจึงเห็นได้ว่าชาวจีนในประเทศไทยมีกลุ่มต่าง ๆ หลายกลุ่ม เช่น กลุ่มภาษาหรือสมาคมอาชีพ พ่อค้า โรงเรียน หอการค้า เป็นต้น

สำหรับด้านกิจกรรมของกลุ่มนั้นก็มีความแตกต่างกันไปของแต่ละกลุ่ม กิจกรรมอาจจะเป็นการให้บริการต่าง ๆ เช่น โรงพยาบาล โรงเรียน อันเป็นไปในเรื่องทางสังคม หรืออาจจะเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น สมาคมการค้า หรือบางครั้งทางด้านการเมือง เช่น หอการค้าจีน ซึ่งทำหน้าที่ต่อรองกับรัฐบาลไทยเพื่อผลประโยชน์ของชุมชนชาวจีน เป็นต้น เมื่อเปรียบเทียบกับสังคมไทยแล้วจะพบว่าเมืองไทยยังขาดอยู่มากและเป็นปัญหาอยู่แม้กระทั่งทุกวันนี้ นั่นก็คือคนไทยขาดการรวมกลุ่มด้วยเหตุผลก็คือ การไม่มีประเพณีช่วยเหลือกันอย่างจริงจังและการปฏิบัติตามบรรทัดฐานของกลุ่ม

ดังนั้นเราจะพบว่าชาวจีนในประเทศไทยได้จัดให้มีการรวมกันจัดตั้งสมาคม เช่น สมาคมเชื้อสกุล สมาคมท้องถิ่น สมาคมภาษาพูด สมาคมอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น การรวมกลุ่มกันเป็นสมาคมแบบนี้มีกิจกรรมต่าง ๆ มากมายหลายอย่าง ส่วนมากได้แก่การบำรุงรักษาที่ฝังศพ ซึ่งอาจเป็นการก่อตั้งที่เก่าแก่ที่สุดของคนจีนในประเทศไทยก็ได้ ตามประวัติต้น ๆ ของสมาคมเหล่านี้ปรากฏว่าได้มีการสร้างวัดจีนหรือศาลเจ้าจีนขึ้น (เปิดให้ทุกคนเข้าไปกราบไหว้บูชาได้) ในระยะหลัง ๆ ต่อมาปรากฏว่าหลายสมาคมได้มีการสร้างสถานพยาบาลและโรงพยาบาลขึ้นเพื่อรับใช้

คนทั่วไปไม่ว่าจะเป็นคนจีนหรือคนไทย หลังจากนั้นต่อมาสมาคมเหล่านั้นก็เริ่มสนใจที่จะสร้างโรงเรียนจีนเพิ่มขึ้น เดิมทีเดียวภาษาที่ใช้สอนในโรงเรียนเหล่านี้เป็นภาษาพูดของสมาคมที่ให้การสนับสนุน แต่ต่อมาในระยะหลังได้มีการสอนภาษาที่เป็นภาษากลางที่เรียกว่า ภาษาแมนดาริน หรือภาษาก๊กอื้ออัน อันเป็นภาษาประจำชาติของจีนแทนเหมือนกันหมดทุกโรงเรียน และโรงเรียนเหล่านี้รับเด็กนักเรียนโดยไม่เลือกว่าจะมาจากครอบครัวที่มาจากภาษาพูดอย่างไร

3.1.3 ระบบความเชื่อของชาวจีน

ระบบความเชื่อของชาวจีนมีลักษณะเป็นแบบสังเคราะห์ (Synthesization) หมายถึง การยอมรับระบบความเชื่อหลาย ๆ อย่างเข้าไว้ด้วยกัน เช่น วัฒนธรรมนิยม พุทธศาสนาและหลักจริยธรรม โดยพุทธศาสนาชาวจีนมุ่งหนักไปในทางลัทธิหายาน จุดมุ่งหมายสำคัญที่ได้จากการนับถือศาสนาของชาวจีน มุ่งที่ความสำเร็จ เช่น ความสำเร็จในด้านการค้า และความร่ำรวย ส่วนคนไทยมุ่งทางด้านความสำเร็จทางจิตใจมากกว่า (ลิขิต ธีรเวคิน, 2521, หน้า 26-30)

3.1.4 การเปลี่ยนแปลงชื่อแซ่

การเปลี่ยนแปลงชื่อแซ่จีนมาเป็นชื่อไทยนามสกุลไทย จะเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมไทย และเรียกว่าเป็นลักษณะที่เด่นจนถือได้ว่าเป็นกลไกสำคัญที่ก่อให้เกิดการผสมผสานความเป็นไทยมากขึ้น ที่สำคัญลูกหลานจีนถือได้ว่าเป็นพลเมืองไทยโดยสมบูรณ์ คนที่เปลี่ยนหรือโอนสัญชาติก็ยังผูกพันกับชื่อและสกุลที่เป็นแบบเดิมอยู่

3.2 ด้านวัฒนธรรม

นักวิชาการ โดยเฉพาะที่เป็นชาวต่างประเทศมักเรียกดินแดนที่เป็นแผ่นดินใหญ่ของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ว่า อินโดจีน ซึ่งมีความหมายว่าเป็นดินแดนที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดียและจีนประการหนึ่ง แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีน ที่มีมานานไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าอินเดีย แต่เรื่องนี้มักไม่ค่อยมีการกล่าวถึง ทั้งนี้เนื่องจากหลักฐานทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับทางอินเดียเห็นได้ชัดเจนกว่า เช่น เรื่องของศาสนา อักษรศาสตร์ วรรณคดี ภาษา และศิลปกรรม ในขณะที่วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับจีนมักเป็นเรื่องใกล้ตัวและไม่ใช่วัฒนธรรมชั้นสูง เช่น วัฒนธรรมด้านอาหารการกิน การแต่งกาย จึงมักถูกมองผ่านเลยไป

อย่างไรก็ดีวัฒนธรรมบางอย่าง เป็นต้นว่าในด้านศิลปสถาปัตยกรรมและการตกแต่งตามแบบจีน ก็ได้กลายมาเป็นที่ยอมรับและเป็นความนิยมอยู่ยุคสมัยหนึ่งในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นสูงของสังคมไทย ในช่วงเวลานั้นมีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าวัดของเจ้าและขุนนาง เจ้าสัว ราษฎรที่มีทรัพย์จะนิยมสร้างเลียนแบบเก้งจีน

การตั้งถิ่นฐานของคนจีนในจังหวัดชลบุรี

ชลบุรีเป็นหนึ่งในห้าจังหวัดที่ตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ถ้านับจากด้านนอกสุด อันเป็นประตูเข้าสู่อาเซียน ได้แก่ จังหวัดตราด จันทบุรี ระยอง ชลบุรี และฉะเชิงเทรา ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกยาวประมาณ 515 กิโลเมตร มีที่ราบลุ่มบริเวณปากแม่น้ำ ได้แก่ ปากแม่น้ำบางปะกง ปากแม่น้ำระยอง ปากแม่น้ำประแส ปากแม่น้ำจันทบุรี ปากแม่น้ำพุม และปากแม่น้ำตราด ชายฝั่งทะเลตะวันออกเป็นที่ตั้งของชุมชนบนเส้นทางการค้าขายระหว่างสยามกับต่างประเทศมาแต่อดีต เป็นชุมชนเมืองที่เป็นท่าเรือ ที่จอดพักเรือสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาติดต่อค้าขายกับประเทศไทย และจากประเทศไทยที่จะไปค้าขายกับต่างประเทศ ชุมชนเมืองชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกจึงเป็นที่รู้จักของชาวต่างประเทศ ประกอบกับพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติทั้งทางบก และทางทะเล การติดต่อกับต่างประเทศและติดต่อกับศูนย์อำนาจทางการเมืองการปกครองไทยทำได้สะดวก จึงเป็นพื้นที่ที่ชาวต่างชาติต่างภาษาและต่างวัฒนธรรมสนใจเข้ามาตั้งถิ่นฐานสัมมาชีพกันเป็นจำนวนมาก เช่น ชาวจีน ชาวลาว ชาวญวน ชาวเขมร และอื่น ๆ

นอกจากนั้นยังมีชาวพื้นเมืองเดิมที่อยู่มาก่อนที่คนไทยจะสถาปนาอาณาจักรสยามที่รู้จักกันในนามของชาว “ชอง” ในบรรดาชาวต่างชาติต่างภาษาและต่างวัฒนธรรมที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดชายทะเลภาคตะวันออก ชาวจีนเป็นชาวต่างชาติที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานประกอบสัมมาชีพมากกว่าชาวต่างประเทศอื่น ๆ คงจะด้วยเหตุผลทั้งจากภายในและภายนอกดังกล่าวแล้วข้างต้น

การที่มีชาวต่างชาติเข้ามาตั้งถิ่นฐานประกอบสัมมาอาชีพในภาคตะวันออกมาก ทำให้ภาคตะวันออกมีความหลากหลายทางเชื้อชาติ วัฒนธรรม และภูมิปัญญา เพราะชาวต่างชาติเหล่านั้นเข้ามาพร้อมวัฒนธรรมภูมิปัญญา และค่านิยมของเขา ภาคตะวันออกจึงมิใช่ดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังมีความมั่งคั่งทางวัฒนธรรมภูมิปัญญาอีกด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในจังหวัดชลบุรีนั้น ตามที่ได้กล่าวมาแล้วแต่ต้นว่า ชลบุรีเป็นจังหวัดหนึ่งในจำนวน 5 จังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การดำรงชีพ จึงมีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ที่เขาชะอาง 5 ยอด หนองโน โศกพนมดี อำเภอนันทนิคม ไคกระกา ไคกะเหยิง อำเภอนาทอง เนินสำโรง และอำเภอมือง เป็นต้น ส่วนชุมชนที่พัฒนาขึ้นมาเป็นบ้านเมืองยุคประวัติศาสตร์ก่อนสมัยราชอาณาจักรไทยในจังหวัดชลบุรี ได้แก่ ชุมชนเมืองพระรถ ที่อำเภอนันทนิคม และเมืองพระยารห์ (พญาเร่) อำเภอนาทอง เป็นการตั้งบ้านเมืองแบบมีคูน้ำคันดินล้อมรอบอยู่ไม่ไกลจากเส้นทางคมนาคม ส่วนใหญ่เป็นชุมชนเกษตรกรรมมีการติดต่อกับภายนอกทั้งทางบกและทางทะเล การเดินเรือค้าขายน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญของการพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในพื้นที่นี้ (ภารติ มหาฉันท, 2542, หน้า 43-52)

ในสมัยประวัติศาสตร์ของราชอาณาจักรไทยสมัยอยุธยาตอนต้น ปรากฏร่องรอยหลักฐานของชุมชนเมื่อทำชายฝั่งทะเลชื่อ เมืองศรีพะโร หรือศรีพโล และเมืองบางปลาสร้อย ต่อมาการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติทำให้ชุมชนเมืองทั้งสองสูญเสียศักยภาพในการเป็นเมืองท่า โดยโคลนเลนจากแม่น้ำบางปะกงถูกพัดพามาทับถมชายฝั่งทะเลเมืองศรีพโล และเมืองบางปลาสร้อยเพราะชายฝั่งทะเลของเมืองทั้งสองเป็นทะเลหน้าในคลื่นลมค่อนข้างสงบ โคลนเลนจึงไม่ถูกระแสน้ำพัดพาไปไกลจากชายฝั่ง หากแต่ทับถมกันอยู่ในระยะที่ไม่ไกลจากปากแม่น้ำบางปะกงมากนัก (มาไกลสุดถึงด้านในของบริเวณเขาสามมุข ต่อจากอ่างศิลาลงมา) ทำให้ชายฝั่งดินเลนเรือสินค้าต้องจอดไกลจากชายฝั่งมากขึ้นทุกที ทำเรือจึงขยับตัวจากศรีพโลไปบางปลาสร้อยและอ่างศิลา

อ่างศิลาเป็นท่าจอดพักเรือสินค้าที่จะเข้าไปกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา และมีความสำคัญขึ้นตามลำดับจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนพระยาชลยุทธโยธินและพระวิภาควุธผลแข่งขันขอสัมปทานสร้างทางรถไฟเชื่อมกรุงเทพฯ กับท่าเรืออ่างศิลา (ภารดี มหาขันธ์, 2554, หน้า 62-64)

หลักฐานเครื่องถ้วยจีนและนิทานพื้นบ้านเรื่องเศรษฐีพาลโกลีที่เป็นเจ้าเมืองศรีพโล แสดงให้เห็นว่าเมืองศรีพโลซึ่งเป็นเมืองท่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นเป็นชุมชนเมืองที่มีการติดต่อค้าขายกับประเทศจีนและมีคนจีนตั้งถิ่นฐานอยู่ นอกจากนั้นจิตรกรรมฝาผนังที่วัดหลวงหรือวัดใหญ่อินทาราม ซึ่งเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาก็แสดงให้เห็นว่าที่เมืองบางปลาสร้อยมีคนจีนอาศัยอยู่มาตั้งแต่สมัยนั้นแล้ว ที่น่าสังเกตคือ ที่ใดที่เป็นท่าเรือ ที่จอดพักเรือสินค้าจะมีชาวจีนตั้งถิ่นฐานประกอบสัมมาชีพอยู่รายรอบทุกที่ บริเวณชายฝั่งของจังหวัดชลบุรีนอกจากจะมีชาวจีนตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพค้าขาย และให้บริการที่เกี่ยวข้องกับการขนถ่ายสินค้า ช่อมแซมเรือสินค้า ฯลฯ แล้วยังประกอบอาชีพประมง ต่อเรือ ที่อยู่ทางตอนในเข้าไปก็ประกอบอาชีพทางการเกษตร เพาะปลูกพืชผัก ผลไม้ ทำไร่ไถ่ ไร่ส้มลำปะหลัง เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ และสุกร ทำโรงสีน้ำตาล ดมกลั่นสุรา น้ำปลา แปรรูปผลิตภัณฑ์จากทะเล ฯลฯ

จำนวนคนจีนในจังหวัดชลบุรีเพิ่มขึ้นอย่างเห็น ได้ชัดในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และมากยิ่งขึ้นหลังจากประเทศไทยทำสนธิสัญญาชุดเบาว์ริงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นสมัยของการปฏิรูปประเทศตามแบบสมัยใหม่ (แบบตะวันตก) ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครอง

สนธิสัญญาชุดเบาว์ริง ทำให้ประเทศไทยต้องเริ่มขายข้าวเป็นสินค้าออกอีกครั้งหลังจากหยุดขายมาตั้งแต่สงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 จากนั้นก็เกิดภาวะข้าวยากหมากแพง

มาตลอดสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน ต้องอาศัยพ่อค้าชาวจีนซื้อข้าวจากบ้านทนายมาสมทบหาความอดอยากของราษฎรไทย ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นแม้จะปลูกข้าวได้มาก และพ่อค้าชาวต่างประเทศแสดงความจำนงจะซื้อข้าวไปขายต่างประเทศเหมือนกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ยังไม่ทรงยอมขาย ข้าวส่วนเกินที่ผลิตได้ก็ส่งไปช่วยบรรเทาความอดอยากที่ราชอาณาจักรลาวบ้าง และที่เมืองซัวเถาในประเทศจีนคราวประสบอุทกภัยบ้าง จนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงยอมผ่อนปรนตามความต้องการของพ่อค้าชาวตะวันตก

การยอมขายข้าวเป็นสินค้าส่งออกตามสนธิสัญญาชุดเบาร์ริงทำให้ไทยต้องเพิ่มการผลิตขึ้นอย่างมาก ในขณะที่เทคโนโลยีในการผลิตยังไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้น การเพิ่มผลผลิตจึงต้องใช้วิธีเพิ่มพื้นที่การเพาะปลูก และเพิ่มแรงงานในการเพาะปลูก ชาวนาจึงได้รับการผ่อนปรนไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานภาคบังคับ (เข้าเดือน ออก 3 เดือน ตามระบบมูลนาย-ไพร่ ในสมัยนั้น) ในฤดูทำนาแล้วจ้างแรงงานจีนมาทำแทน ในช่วงเวลานั้นจึงมีการนำเข้าแรงงานจีนอย่างขนานใหญ่ นอกจากจะเพื่อทำงานแทนไพร่เกณฑ์แล้ว ยังทำงานในธุรกิจ บริการ และอุตสาหกรรมอื่นเนื่องด้วยการค้าขายกับต่างประเทศที่ขยายตัวขึ้นอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว เช่น การเพาะปลูกพืชไร่บางชนิด การขนส่งและการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรและอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น โรงสีข้าว โรงทำแป้งมันสำปะหลัง โรงทำน้ำตาลทรายแดง โรงทำน้ำตาลทรายขาว โรงทำน้ำปลา กะปิ โรงทำน้ำมันถั่ว โรงทำไม้ขีดไฟ โรงทำน้ำแข็ง โรงงานสุรา เป็นต้น

จังหวัดชลบุรีเป็นจังหวัดที่มีชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานประกอบสัมมาชีพอยู่เป็นจำนวนมาก และกระจายอยู่ทุกอำเภอในจังหวัด ไม่มีหลักฐานแน่นอนเกี่ยวกับจำนวนของชาวจีนในประเทศไทย ประกอบกับได้มีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมและการดำรงชีวิตระหว่างชาวจีนและชาวไทย จึงยากที่จะแยกออกจากกันได้อย่างชัดเจน ชาวตะวันตกหลายคนเดินทางเข้ามาในประเทศไทยและได้เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับประเทศไทยมักคาดคะเนจำนวนชาวจีนในประเทศไทยไว้สูงมากเช่นกัน

ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ยังบอกถึงวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น ที่ครอบคลุมถึงระบบเศรษฐกิจ การเมือง และขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ มีหลักแห่งการปฏิบัติร่วมกันและสืบทอดต่อ ๆ กันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ดังนั้น พิธีกรรมงานศพก็เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ทุกคนในชุมชนให้ความสำคัญไม่แตกต่างจากพิธีกรรมหรือกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมอื่น ๆ เนื่องจากวิถีชีวิตของคนเราเมื่อเกิดมามีส่วนเกี่ยวข้องหรือ